A

HORVÁT KÉRDÉSHEZ.

SZALAY LÁSZLÓ

ÁLTAL.

PEST, 1861.
KIADJÁK LAUFFEB ÉS STOLP.

Pest, 1861. Nyomatott Beimel J. és Kozma Vazulnál.

Horvátországnak Magyarországtól külön állását, vagy legalább Magyarországénál a közös politikai kötelékben előnyösebb voltát Szakmárdy János horvátországi ítélőmester, s utóbb, az ilélőmesterség megtartásával, királyi személynek, már ezelőtt két századdal nem minden szabatosság nélkül formulázta, még pedig versekben, ekkép;

Illa ego Slavonica ac jam diéta Croatia tellus,
(Én szlavóniai föld, de ki most már Croatiának hivatom,)
Pars quondam Illyrii Pannoniique soli,
(Része hajdan Illíriának és Pannoniénak,)
Post varias exempta vices tandem addita Christo,
(Különféle hányatások után végre keresztyénné ki váltam,)
Hungaricae junxi me sociam ipsa mitrae;
(Magam magamat kapcsoltam a magyar koronához;)
Priina mihi de rege novo sunt vota legenda,
(Engem illet az e)sö szavazat az új király választásánál,)
Primus in ungarica nobilitate locus;
(Engem illet a magyar nemességnél az első hely;)
Stellám animalque insigne gero gens martia Martis;
(Czímerembon csillagot, és mint harczias nép, Mars állatát viselem;)
Jus aequale Hunnis est mihi, taxa minor;
(Annyi joggal bírok mint a magyarok és kevesebb adót fizetek;)
Marti aliquando crucem junxi pro stemmate binam,
(Marshoz valamikor czímcrül kettős keresztet kapcsoltam,)

Catholicae solum religionis amans;
(Én ki csak a katholika hitvallást szerelem;)
Saepe in caesareum ruit imperterritus hostem
(Gyakran felelem nélkül rohanja meg a török ellense'get)
Noster eques, verum hinc, quid nisi nőmén habét.
(A mi lovasságunk, de ebből van-e egyéb haszna mint hírneve.)
Terra Bohema viris est culta et dedita nostris,
(A mi vérünkből valók növelik és birtokolják Csehországot)
Sunt fundata meis Polona regna viris.
(A mi vérünkből valók alapították a lengyel tartományokat.)
Quae varia in plures emisi examina gentes
(Én ki több országokba bocsátottam néprajokat)
Jam Colapi et Savó vix fruor atque Dravo.
(Már a Kulpát. a Szávát s a Drávát is alig birom.)

Történelmi téveszmék, túlságosan felcsigázott nemzeti önérzet s költői ábrándozás — mely utóbbi, úgy látszik, valamennyi déli szláv népségekkel közös, és irodalmuk termékeinek néha saját bájt kölcsönöz, de mely nem mindig engedi velük prózai valóságukban látatni a tényeket s a tárgyakat — egyiránt jellemzik mind Szakmárdy felebbi thesiseit, mind ezeknek későbbi tudományosabb szerkesztését a Skerleczek, Kussevicsok, Kukuljevicsok sat. irataikban; jellemzi a f. e. februarius 14-én kelt zágrábi körlevelet is, mely azt akarja bebizonyítani: hogy a horvát, dalmát, szlavóniai királyság a quarneroi szigetekkel együtt jogilag mindenha csak személyi unió alapján állott összeköttetésben Magyarországgal. Es e körlevelet ama typuson kívül, ha nem csalódom, — s csalódnám bár — még két vonás jelzi: egyes részeiben roszul eltakart nemzeti ellenszenv és száz helyen kirívó gúny a magyarok ellen, kik az ellen-

szenvet nem viszonozzák ellenszenvvel, mert a konkolyt nem hagyják könnyeden felcsirázni szíveikben; s kik a gúnyra nem felelnek gúnynyal, mert azt magokhoz, de a horvátokhoz is méltatlannak tartják. Ez oknál fogva az egyiknek úgy mint a másiknak jelen iratomban sem lészen nyoma; s ügyekezni fogok, hogy a mit felebba horvát publicistákban gáncsoltam: a történelmi téveszmék, a túlságosan felcsigázott nemzeti önérzet s a költői ábrándozás, miktől — hiszem és vallom — ami publicistái dolgozataink sem voltak mindig mentek, ne lidérczkedjenek azon commentárban, melyet a zágrábi körlevélhez függesztek. Bevezetésül kezemet nyújtom Írójának, a magyar testvér a horvát testvérnek, ki nem azért fogtam kezembe a tollat, hogy a félreértéseket öregbítsem, hogy a meghasonlást megujitsam; hanem hogy kölcsönös kimagyarázás által elvégre megértsük egymást, s magunk megnyugtatása után — a mely körökben egyikünk vagy másikunk hallgatókra talál — honfitársainkat is megnyugtassuk.

II.

A körlevél így kezdődik:

„Kedves testvérek és barátok!

Soprony megyéből egy átirat érkezett hozzánk, melynek tartalma bennünket elragad s a testvéri szeretetnek, a szomszédnépi egyetértésnek utolsó időben, fájdalom, már csak pislogó parazsát újból felszította.

Közöljük azt veletek, drága testvérek, hiteles lenyomatban, hogy azon érzelmeket méltányolni képesek legyetek,

miknek benyomása alatt a mi, a nevezett megyéhez intézett szívélyes és egyeneslelkű válaszunk létre jött.

Egyik és másiknak átolvasása után el kellend ismernetek, hogy abban mintegy az isteni gondviselés varázsintése fekszik, mely a közbenjárói, a mi s ti sorsotokra nézve főfontosságu szerepet az utolsó, mondhatnók, eldöntő perczben épen Soprony megyének rendelte.

A szeretet, mely a horvátok és magyarok közt az elmúlt év folytán többszörös ízben kölcsönös megkedvelés által nyilvánult, meg kezde hűlni; a testvéri egyetértés, melyet a magyarok és horvátok lehellének, egyszerre mintegy könyörületlen varázslónak kegyetlen csapására ismét hátrált, s az őszinte kibékülés ténye, az 1848-ik évben megszakadt nemzeti kötelék megújításának ténye, melyről azt hivők, hogy már mindkét kézzel szilárdra kötöttük, elkezd lassankint felbomlani, míg végre semmi egyebet egy nyári ködnél nem fog ábrázolni, mely annak idején a legújabb napokban tapasztalt keserű csalódások tengerében eltűnik.

Ámde, mint mondók, épen a tizenkettedik órában nyujtatik nekünk a magyarok nevében a testvéri kéz, épen azon megyéből, mely részben horvát honfiaktól van népesítve; egy megyéből, mely a legnagyobb magyar, Széchenyi István előttetek szent s miattatok előttünk is drága tetemeit rejti; s önként megragadott bennünket azon gondolat: vájjon nem jó numenünk akarata-e, bennünket még jókor visszatartani azon tátongó örvénytől, mely előttünk megnyílik.

Ezen gondolat minket a meggyőződés egész hatalmával megragad; s még azon perczben is, midőn megyéitek közül többen nemzeti és állami autonómiánk megsemmisítése végett a vágókést ellenünk emelték, s midőn némelyek közületek gúnyt és gyalázatot vetnek a mi becsületes horvát arczunkba, határoztuk el magunkban, nyíltan és merészen, mint a régi horvátok utódaihoz illik, hozzátok, magyar testvérek, egy szót szólni, mely az egyetértés és békülékenység ugyanazon szellemét lehelli, mint Sopronymegye fennemlített irata.“

A testvéri szeretet nyilatkozásainak, melyekre a lefolyt év több ízben alkalmat nyújtott, nem örvendettek inkább a Szávánál, mint a Duna s Tisza partjain; és a magyarnak eddigi magatartásából világos, hogy ő most is azon téren vél állani, melyre 1860- ban annyi lelkesedést vitt magával: az egyetértés terén. A zágrábi körlevél írója úgy tudja, hogy a „testvéri egyetértés," mely csak imént állott helyre, ismét „hátrál;" s csakugyan kell valaminek lenni a dologban, maga a körlevél hangja is ilyesmire mutatván.

A mi hatóságainknak már többszörös alkalmuk volt ezt tapasztalniok; de mi nyugodt lelkismerettel mondhatjuk, hogy ama hátrálásra mi, magyarokul, nem szolgáltattunk alkalmat, kik a nem tudom miféle rémképekkel viaskodó horvát journalistika mérges és mindig mérgesebb kifakadásait hónapokig hallgatással vettük; még e körlevél közzététele után is saját journalistikánk, nem hogy a kölcsönt kölcsönnel fizetné, arra láván fel törvényhatóságainkat, hogy a körlevél megvitatását halaszszák az országgyűlésre, mit a felhívottak, nem akarván az ingerlékenyt még ingereltebbé tenni, úgy látom, meg is cselekesznek valósággal.

Azon vádat, hogy „megyéink közül többen a horvátok nemzeti és állami autonómiájának megsemmisítésére vágókést emeltek volna" — most 1860 1861-ben — kénytelenek vagyunk mindaddig alaptalannak nyilvánítani, míg ama megyék meg lógtak neveztetni. Igenis megyéink közül többen szorgalmazták a Muraköznek Szálához vissza-

kapcsoltatását, sürgették Fiúménak, mint a magyar koronához tartozó külön testnek, Horvátországtól elkülönítését; de ezen követelés a jognak követelése, s általa a horvát autonómia nem sérülhet meg, általa gúnyt és gyalázatot senki sem vethetett a becsületes horvát arczokba, mert mind a Muraköz mind Fiume csak oda kerülnek vissza, hová az 1848-ki meghasonlásig, — melynek megújulásától méltán rettegünk mind mi mind a zágrábi körlevél Írója — jogosan tartoztak, s hová visszakerülniük saját forró óhajtásuk.

III.

Folytatja a körlevél:

„Mi benneteket őszinte becsületes emberekül tanultunk ismerni; tudjuk, hogy szívetekbe be van vésve az igazságérzet, mely egy ideig elnémulhat, de soha ki nem irtathatik, Hétszáz éves együttélésünk nem múlt el nyomtalanul felettünk, s mi nálatok is megtanultuk ugyanazt tisztelni, a mi saját keblünkben gerjed: mindenki iránt forró igazságérzet, s habár ellenségünk volna is az; jó,lágy, majdnem túlságosan érző szív ezen fonák, mindenféle fondorlatok által eldöglelesített világ iránt; s bizonyos nemzeti büszkeség, mely nem tűri, hogy önkény uralkodjék felettünk, a világ bármely tájáról jöjjön is az.

Hol ily előzmények vannak, ott azoknak megfelelő következményeknek is kell lenni, s ezért azon tökéletes meggyőződésben, hogy szavunk hozzátok nem fog pusztában kiáltás gyanánt elhangzani, fogunk feladatunk megoldásához.

Apostoli királyunk az 1860-ik év oct. 20-kai császári diploma által a nagy ausztriai állam összes népeinek általában s különösen a magyar népeknek s az ezelőtt Magyarország -

gal egyesítve volt országoknak históriai jogaikat részint visszsza, részint megadta Ily módon lépett életbe, a „históriai egyéniségek“ elve, melyért a magyarok és horvátok a birodalmi tanácsban merészen és bátran küzdöttek, s melynek az alapkőnek kell lennie, melyen a bánhoz intézett m. e. october 21-kei császári kézirat szerint a horvát és szlavonországi királyságok viszonyainak a Magyar királysággal meg kell köttetniük.

Ezt, szeretett testvérek és drága barátok, soha sem szabad szem elől tévesztenetek, mert különben az alkotmányélet azon talpalatnyi széles terét, melyen velünk közösen álltok, magatok ásnátok alá, feledve hogy az említett császári diploma, az annak következtében leérkezett kéziratokkal az egyetlen pont, melyre nektek és nekünk szükségünk van, hogy Archimcdesként az absolutismus épületét sarkaiból kiemeljük.

De ha ez igaz, pedig hogy igaz, bizonyítja régóta folytatott politikai életünk, akkor, drága testvérek, el kell azt is ismernetek, hogy a horvátok és szlavóniaiak, szintúgy politikai, történelmi nemzetiséget képeznek, mint most ti magatok, s hogy mindazt ki kell kerülnétek, mi ezen nemzetiségen csorbát ejthetne. Mivel ti, ha ezen politikai történelmi nemzetiségünket bármiként is meg akarnátok támadni, magatok szolgáltatnátok a fegyvert megatok ellen azoknak kezébe, kik arra törekszenek, hogy a ti történelmi nemzetiségteftiek se adassanak meg mindazon politikai s alkotmányos jogok, melyek azt a történelmi jog szerint megilletik.

Ti, kedves testvéreink és drága barátaink, igen jól tudjátok, hogy minek vagytok még híjával, mielőtt azon álláspontra hágnátok fel, melyet történelmi jogotok szerint elfoglalni ohajtatok. Tudjátok, mily sokféle nehézségek gördítetnek utatokba, s mily keserű hazafias könyeket ont a felett hazafias szivetek, miket veletek együtt mi is ontunk. Tehát mindezeket itt megemlíteni felesleges volna, mivel mindezt ti is szintúgy érzitek, noha nem azon mérvben, melyben mi horvátok érezzük, a mennyiben nekünk közös sebeinken kívül még különös sebeink is vannak.

Nektek, kedves testvéreink, ezen állítás paradoxnak látszhatik, holott pedig az tiszta igazság. A mi helyzetünk ugyanis tetemesen különbözik a tiétektől, szintúgy mint két, ugyanazon anyától született testvérek állása s körülményei különbözhetnek.“

A mi szíves, a mi testvéri van e fejezetben, azt mi lelkünk, szivünk teljéből viszonozzuk.

Elismerjük készséggel, hogy a horvátok politikai, történelmi nemzetiséget képeznek, s hogy megadandók nekik mindazon politikai s alkotmányos jogok, melyek őket a történelmi jog szerint megilletik.

Nem tartjuk paradoxnak, sőt hiszszük valljuk, hogy a horvátoknak azon sebeken kivül, melyek a mieinkkel közösek, még különös sebeik is vannak, s ajánlkozunk, — mint ugyanazon anya gyermekeihez illik — velők tehetségünkhöz képest közreműködni ezen különös sebeknek is orvoslására. Higyék el nekünk: azért is óhajtjuk, hogy minél közelebb álljanak hozzánk, hogy ne barangolják be távol tőlünk a végtelent: mert közreműködésünknek csak ezen előfeltétel mellett lehet foganata.

IV.

Folytatja a körlevél:

„Mi horvátok, miután még a Vl-ik század végén s a VII-ik elején jelen honunkba beköltöztünk s annak határait, a Drziszlávok házábóli belföldi horvátit irályok uralma alatt, az ádriai tengertől éjszak felé a Dunáig, nyugat felé a mai Karintiáig,s kelet felé a Fekete Tengerig kiterjesztettük, utolsó nemzeti királyunk II. István halála után épen úgy összenőt-

tünk egymásközt, mint ti is az Árpád házbóli nemzeti királyaitok kihaltával egymás közt összenőttetek.“

Örvendetes jelenség, mely némi reményt nyújt, hogy a horváttudósok egyéb históriai téveszméikből is ki fognak bontakozni, azon körülmény: miszerint a horvátok egyazonsága a régi illírekkel, a horvátok autochthonsága az általok ma lakott földön, nem szerepel a zágrábi körlevélben. Mióta a jámbor Kattancsics Péter saját hypochondriáját a horvát antiquitásokra is elragasztván, e tétel apostolául szegődött: divattá, igen kártékony divattá vált Hoivátországban, azt versent ápolni és versent továbbfejleszteni. Kussevics József Horvátország helyhatósági jogairól készült munkácskáját 1830-ban e szavakkal nyitja meg: „A szláv népek, mindkét Pannónia őslakosai és autochthonai, nem a Vl-ik században, mint némely irók hitték vala, vándoroltak be első ízben a római tartományokba, hanem már sokkal korábban bírták Dalmatiát, Dáciát s a két Pannóniát, és ezeknek szabadságáért hadakoztak a rómaiakkal.“ Nehány évvel később az illirismus összes rendszere, még boldogtalan nevét sem véve ki, a horvátoknak s ama hajdani illíreknek egyazonságára építetett. S Utienesovics O. M. „a déli szlávok házközösségének“ Írója, ki az $18^{39}/_{40}$-ki pozsonyi országgyűlés karait és rendéit arról vádolja, hogy ők a déli szlávok ama házközösségének megbuktatását vették czélba, az összes szlávság ama palládiumáénak, melyet — gondolom — még hírből sem ismertek, — Utiesenovics, mondom, még 1859-ben is hirdette a világnak: „az illír szlávok

nagyobb része Krisztus előtt mintegy három száz évvel, a gael celták által, a Kárpát felé, mely megett őshonuk volt, szorítaték, hatszáz s egynéhány évvel Krisztus után onnan visszatérendő.“

Hogy a két évvel ezen kissé különcz, s az államgazdászat józan elveivel ellentétben álló munka megjelenése után kelt zágrábi körlevél,az *illír* álmokat még egyetlen egy szóval sem érinti, abban — ismétlem — örvendetes jelenséget látok, mely a horvát tudósok lassankinti kiábrándulását reméltet! velem, még pedig annál bizodalmasabban, ha részünkről mi is békét hagyván az álomhüvelyezésnek, szintén nem búvárkodunk az özönvízben, melyből csak álgyöngyöket hozhatni fel; ha részünkről, mondom, mi is felhagyunk, magunk ámítására az ókor vagy épen a história előtti korszak valamennyi nagy népneveit azonegyeknek tartani a magunk nevével.

A Vl-ik és VII-ik századbeli Horvátország határait illetőleg, készséggel hiszem, hogy azok délről az Adriáig terjedtek, mert a hozzátartozott. Biograd, a mai Zara-Vecchia, az Adriánál fekszik; azt sem vonom kétségbe, hogy nyugotról a mai Karintiába nyúltak bé, sőt Schönlebennel úgy vélekedem, hogy a VII-dik századbeli horvátok Pannónia Saviának azon részét, mely a Száva és Kulpa között a mai AIsó-Kraint képezi, erős karral birtokolták; ám legyen az is, hogy éjszak felé a Dunáig, azaz: a Duna azon részéig, melyet az abba ömlő Di ává és Száva közbefognak, terjedtek legyen, mit azonban neheztelni fognak a szerbek; de hogy kelet felé a Fe-

kete Tenger szolgált volna neki határul, arról — bocsánatot kérek — semmit sem tud a história.

A históriában ezt olvassuk:

Az avarok, kik a Vl-dik században, a Volgától jőve, Pannónia síkjain letelepedtenek, a Vll-dik század első felében — 636. tájban — a Száván átkeltek, Dalmatiát elfoglalták, a római gyarmatokat kiűzték, Salonát feldúlták. A keleti császárság székén akkor Heraklius ültvala, (610 - 641.) ki a persákka) és saracenusokkal váltig lévén elfoglalva, az avarokban kétszeresen veszedelmes szomszédokat látott; felhívta tehát ellenük a fehér horvatokát, kik akkoron, mint Constantinus Porphyrogeneta írva hagyta, a Kárpáton túl, s mint a legújabb szláv Írók, névszerint az oroszok is hiszik, a mai Galicziának nyugoti részében laktak volt.

A fehér horvátok megfeleltek a kívánságnak. Egy nemzetség — mondja a császári író — tudniillik, öt fivér: Klukas, Lobéi, Kozenczes, Muchlo és Krobat, s két nővér: Juga és Buga, az övéikkel elindultak és Dalmatáéba érkeztek. A horvátok és az avarok között háború keletkezett, s nehány évig tar. tott hadviselés után győztek a horvátok, kik az avarok részét megölték, a többieket alávetették magoknak; és ezen idő óta — történt ez 642. tájban — a horvátok birtokolták ama tartományt [1]).

A győzelem után felbomlott az öt nemzetség között a kötelék. — A horvátoktól, kik Dalmatiába jöttek, írja ismét Constantinus, egy rész különvált, s

[1]) De admin. imp. c. 30. 31.

elfoglalta Illyricumot és Pannóniát[1]), (a Dráva és Száva közötti tartományt érti) — s eszerint a fehér horvátok nem egy, hanem két államot alkottak, a tengerpartit s az éjszakit, melyeknek, ha egy egész képében gondoljuk, keletről a Verbász vize, nyugotról a noricumi hegyek, délről az Adria, éjszakról a Dráva szolgáltak határokul.

Ősi hazájokban, a mai Galicziában a fehér horvátoknak keleti szomszédaik a szerbek voltak, kik amazok példájára szintén átkelvén a Kárpáton s a Dunán, Herakliustól, úgy látszik, 640-ben, a thessaloniai theraában kaptak földeket. De rövid idő múlva — ezek Constantinus szavai, — jónak látszott nekik, haza menni. Már megettük hagyták a Dunát, midőn (ettöket megbánván, a császártól, ennek belgrádi helytartója által, más földeket kértek, ki nékik, mert akkor azon föld, mely most Szerviának neveztetik, valamint Gagania is, az avarok berohanásai miatt pusztán állottak, lakul adta e tartományokat. — Ehhezképest a szerbek, kik valószínűleg rokonaikat, a horvátokat, az avarok elleni hadviselésben támogatták, új hazájokban, mint amott a régiben, még egyszer keleti szomszédaikká váltak a horvátoknak; földjeik a Verbásztól a Kolubár vizéig, s a Dunától délfélé olyképen terjedvén, hogy Croatia körűi az adriai partok hoszszában ívet képeztek, Durazzóig.

A horvát államok, azonképen mint a szerbek, egyelőre nem voltak önálló, független államok.

[1]) De adniin. iinp. c 30.

A szerbek és horvátok — írja az újabb orosz történetvizsgálók egyik jelesbike a moszkvai újság irodalmi mellékletében — nem vonakodtak Herakliust főurokul ismerni. A Caesarok határozatához képest Illyricum és Dalmatia a római birodalom nyugoti részéhez tartozván, Heraklius papokat hozatott Rómából, kik a horvátok és szerbek tetemes részét megkeresztelték s őket a spalatroi érsek alá adták. Megkereszteltetésök után a horvátok — mint Constantinusnál olvassuk — lekötelezték magokat Írásban s ünnepélyes eskü, által, hogy idegen földre nem törnek, s békében élnek mindazon szomszédaikkal, kik őket bántatlanul hagyják; és a római pápától viszont biztosítást nyertek, hogy Isten, ha másoktól megtámadtatnak, őket Krisztus helytartója által oltalmaztatandja[1]) Heraklius gyenge utódai alatt tényleg megszűnt a bizanczi fouralom; de ekkor is mindkét faj, nevezetesen a horvátok, békén maradtak s teljesen elnémultak a kilenczedik század közeledéseiglen. Csak rémséges csapásnak sikerült passivitásából felébreszteni a népet.

Ezen csapás a frank járom volt.

Miután nagy Károly a longobard királyságot 774-ben, Friault 776-ban elfoglalta; miután a bajorokat Tasszilo alatt s a karántföldi keresztyén szlávokat magának alávetette: a magyarországi avarokra tört, kik neki nyolcz évig álltak ellen, s kiknek bukásával a horvátok is — éj szakiak délszakiak egyiránt — magokra vették a frank jár-

[1]) De admin. imp. c. 31.

mot. Így került az éjszakiaknak Sziszeken székellö *nagy-fejedelme 790* tájban a frankok felsőbbsége alá, válván a friauli őrgróftól függő kormányzóvá; így lett a Száva melletti Szremből frank erősség, a Szerémségből Francochorion; így történt, hogy799-ben délszaki Horvátország is frank hadakat volt kénytelen béfogadni [1]). Hét évvel később a dalmát tengerpart római városai is, melyek a horvát birodalomba nem voltak bckeblesítve, nagy Károly oltalma alá adták magokat. Ekkor Nicephorus keleti császár s a frankok között heves vita támadt, de a 811-dik évi egyezkedés Bizancznak már csak névleg fennállott uralmát a déli horvátok felett Károlyra szállította, azaz: a tengerparti Horvátország is azonképen mint az éjszaki, frank tartományul ismertetett; a római városok: Zára, Trau, Spalatro, s a dalmát szigetek: Osero, Vegüa és Árba kivételével, melyek felett a véduralmat kelet császára fenntartotta magának [1]).

Nagy Károly halála után a frankok fék nélkül garázdálkodtak a horvát tartományokban. A friauli őrgróf Kadolach mindinkább zsarnokukká vált; Ljudevit az éjszaki horvátok nagyfejedelme panaszt emelt ellene Lajos császár s a 818-ki német birodalmi gyűlés előtt, de mind híjába. Ljudevit fegyvert ragadott; több évi makacs viaskodás után, magok a délszaki horvátok is ellenségeivel tartván, megbukott elvégre. A frankok kegyetlenkedései újabb lá-

[1]) Germán források Pertznél. V. ö. Slavische Alterthiimer. Leipzig, 1844. II. 282.

[2]) Eginhardus, Vita Caroli M. V. ö. Lucius J. de Regno Cronliae et Dalmatiae libri sex. I. 15.

zadást idéztek elő, mely a délszaki horvátokra is elragadván, a hét évi háború a járom megtörésével, de egyszersmind a frank suprematia névleges megismerésével végződött. „Midőn Olaszországban az áhitatos Lothar, a frankok királya uralkodnék, stb. Én,... Terpimir, ahorvátok fejedelme (dux)stb.“ mondja a 837-ben keltlegrégiebb horvát emlék, s ezen formula a frank felsőbbség megvallását foglalja magában.

Az arab hatalomnak Afrikában növekedése,s a horvát és szerb faj, egy iránt veszedelemmel fenyegetvén a római dalmát városokat, viszonyuk Bizanczhoz ismét szorosabbá vált.,A római városok lakosai — olvassuk Constantinusnál — sokfélekép háborgattatva a horvátok által, midőn már nem tudták továbbá elviselni, a császárhoz folyamodtak. Basilius felmentette őket a neki járó adó alól, tanácsul adván ő nekik, hogy azt fizessék a sztároknak a béke kedvéért [1]); a praetornak pedig csak kevesecskét adjanak függőségük tanúsítására/ A császári oltalom s a császári tanács üdvesnek mutatkozott, s a délszaki horvátok és szerbek, követvén a példát, nemcsak újból megismerték a keleti császár főuralmát, hanem részben a keleti egyházba is beléptek. Basilius — mint szintén Konstantinusnál olvassuk — követet és papokat küldött hozzájok, s amaz a keresztelés után kívánságukra megadta (azaz: megerősítette) nekik az általuk választott fejedelmeket. — Más részről az éjszaki, a záva és Dráva közti horvátság fejedelme Braszláv, Arnulf

[1]) Constant. Porphyr. De admin. Imp. c. 30.

német király hűbérese volt. — Végre, a keleti, a Duna és Száva közötti horvátok, már nehány évtized óta a bolgárok uralma alatt állottak, kik Nándor- vagy mint akkor hívták, Bolgárfehérvárból és Szremből, Szerémvárból, az egész környéknek parancsoltak.

V.

Hilferding, a jeles orosz történetnyomozó,,szerb és bolgár történelem[4] czimű munkájában Béla király névtelen jegyzőjéről ekkép nyilatkozik: „A legrégiebb magyar évkönyvíró, népének mondáiból és énekeiből merített, mint maga is megváltja, s pontatlanságai és dicsekedései innen származnak; de a történetírók nagyobb része igazságtalan volt iránta, midőn őt annak tartá, kibe egyáltalában nem bizhatni“ [1]). Remélem tehát, hogy a horvát historikusok nem fogják nekem rósz néven venni, ha a mi névtelenünket idézem, kinél ezt olvassuk:

„Lehel, Bulcsu és Botond a Dunán minden ellenmondás nélkül átkeltek azon helyen, hol a Száva a Dunába szakad; és innen megindulván Bolgárfehérvár ellen kezdének lovagolni. Akkor a bolgárok vezére nagy sereggel megérkezett; másnap pedig mindkét sereg . . . megütközék . . . Bolgárország vezére futásnak eredve . . . Fehérvárba bémene. . . . Azután megindulván, a Vaszil kapuhoz ménének, és innen is megindulván, a Rácz földet meghóditák. . . Innen a

[1]) Geschichte der Serben und Bulgaren von A. Hilferding, aus dem Russischen. Bauizen, 1856- I. 80. 1.

tengerig jutának és Spalatro városát bevevék, és egész Horvátországot meghódítók. . . Petrovagóra erdején átkelve, a Kulpa folyó mellett tábort ütének. És azon folyón átkelvén a Szávához jutának és a Száván átkelvén, Zágráb várát bevevék. És innen ellovagolva Pozsega várát és Vukovárt bevevék. És innnen megindulván, a Dunán a görög réven átkelve, Árpád vezér udvarába megjövének.“

Hajlandó vagyok hinni, hogy magát Spalatro városát nem vették be a magyarok; Hoi-vátországot meghódítani sem volt idejök; de hogy hadaik benn voltak Horvátország belsejében, hogy a dalmát városokat is körültáborlották, s hogy ideiglenesen, — addig tudnillik, míg vissza Magyarországba indultak — urai voltak a horvát földnek, egy tizennegyedik századbeli dalmát iró is bizonyítja, ki Zára későbbi vívásáról szólván, mondja: „Kitörölték már régebben a misekönyvekből és kivakarták a szent éneket, melynek egyik remegő verse egész Dalmatia szerte így hangzott: A magyarok haragjától, Urunk, ments meg minket. Most bizony ezt megújítani kellene és a codexekbe újra beírni.“ Ismétlem, déli Horvátországnak ezen szorongatásai csak ideiglenesek voltak; de a horvátföld éjszaki, Dráva és Száva közti része, huzamosabb ideig az alakuló magyar birodalom sorsához volt fűzve, s úgy a keleti, Vukovár és Pozsega elfoglalása által.

Délszaki Horvátország tizennégy kerületre, zsupánságra volt osztva. Horvát várost hatot találunk: Nin (Nona), Bielograd (Zaravecchia), Skradin (Scar-

dona), mind hárma a tengernél dalmát földön; Knin, a mai Horvátország belsejében, Chlevno a mai Herczego vinában, és Bihács, a Törökországhoz tartozó horvátföld főhelye. A római városok: Spalatro, Zára és Trau a szomszéd szigetekkel, nem tartoztak a horvát birodalomhoz, nem voltak annak kiegészítő részei. Ezek egészen függetlenül kormányozták magokat; a mi őket Horvátországhoz kapcsolta, az kirekesztőleg a közös hierarchia vala; s a spalatroi érsek lévén ennek feje, e tekintetben, ha principatusról lehetne szó, az a dalmát római városokat fogná illetni. A fő horvát város, Nona püspöke azon volt, hogy a spalatroi érsek suprematiája alól kivonván magát, a horvát egyház élére helyezkedhessék, de a római szentszék legátusai a 925-ben Spalatróban tartott concilium által a salonai (spalatroi) érseket, Horvátország metropolitai székén megerősítették.

Ekkor Tomiszlav volt déli Horvátország fejedelme, kinek utóda, II. Krezimir, hatalmát Bosniára is kiterjesztette. Krezimir után Derzsiszláv következett. Birodalma a karánt határoktól a dalmát tengerpartig terjedett s a narentai tartományt és Zachlumjének részét, a khulmi földet, magába foglalta; de a római városok tőle is függetlenek maradtak; a h orvátok minden kísérletei e városokat birodalmukba olvasztani, meghiúsítattak Velencze által. 997-ben Muczimir horvát fejedelem, mint Dandolónál olvassuk „Dalmátia szabad városait erősen nyomni kezdvén, ezek, közös tanácskozás után, oltalomért folyamodtak Velenczéhez a szlávok kegyetlenkedé-

sei ellen, s alattvalókul ajánlkoztak a velenczei dózsénak.“ Ez — a nagynevű Urseolo — Dalmátországba vitorláz, a felébb nevezett városok és szigetek, s kívülök még Raguza, leteszik neki a hűségi esküt, s Velencze dózséje ezentúl Dalmatia urának irta magát.

Ez volt Horvátország állása: — Bosnia s a mellékletek hozzá tartoztak; de a dalmát városok, a régi római municipiumok, nemcsak adót nem fizettek többé, hanem épen az ellenséghez, Velenczéhez állottak; a Dráva és Száva közötti rész nyitva állott a magyaroknak; s különösebben ezeké volt a mai Szlavóniának nagyobb része Vukovár és Pozsega birtoka által, — midőn szent István fejére tétetett a magyar korona.

VI.

Hiszem, noha történeti nyomát nem találtam, hogy Horvátország fejdelmei mind István előtt, mind István országlása alatt, több Ízben megkisérlették, a Dráva és Száva közötti tartományt magokhoz rántani; tudom, hogy ilyes kísérletek történtek akkoron, midőn az István halála után Magyarországban huzamos ideig dulakodott polgári háború a nemzettest szélsőségeit ideig-óráig elzsibbasztotta: de ezen kísérletek eredményei tartós állapottá nem fejlődhettek, s az ország nemcsak visszaszerezte mindannyiszor ama földterületet, hanem, mint például Endre idejében, délszaki Horvátországot is megnyeste s megrendítette. A Dráva és Száva közötti földterület

visszaszerzését érti János, gyercsei esperes, írván: „Endre (1.) megerősödvén az uralomban, az ország jogainak visszaszerzéséről gondoskodott, és testvérét. Bélát, Szlavónia herczegévé, Radót az ország nádorává tette. Ezek Horvátország királyát megszorították.“ A délszaki Horvátországot érti Dandolo, írván: „Endre (I.) Magyarország királya, a dalmátokat folytonosan nyugtalanítván, végre közülök néhányat megadásra kény s zerí tett."

I. Béla alatt azonban, vagy kevéssel halála után, a Dráva és Száva közötti told ismét horvát uralom alá került, akkor, tudnillik, midőn IV. Krezimir — mint Farlatusnál olvassuk — „a Száva és Dráva közötti részt birodalmához fűzte“ (mi nemde annyit jelent, hogy előbb nem bírta); s akkor, midőn Béla leányai Ilona, Zvonimir horvát bánnal házasságra lépvén, férjének a mai Horvátország részét adományul hozá. „Béla fiai, Geiza és László, — Írja Kercselicsnél János gvercsei esperes — Zvonimir bánnak nővérüket hitvesül adják s vele Szlavóniának (értsd Zágráb, Varasd és Kőrös megyéknek) részét.“ Rokonságának a magyar királyi házzal köszönheté Zvonimir, hogy IV. Krezimir halála után, Krezimir fiának ellenére, s ellenére egy 106 6-ki oklevélnek, melyben a fejdelmi atya fiát nevezte örökeseül,Horvát- és Dalmátországokherczegévé, és 1076-ban, Gergely pápának helybenhagyásával, királyává lön. „Ezen rokonság által — folytatja János esperes — hatalmassá válván Zvonimir, Horvátország uralkodójává lett.“ E tárgyra vonatkozólag olvassuk Turóczinál: „Zolomer (Zvonimir) király, Gejzának sógora, követeket

küldött Salamon királyhoz és Gejza herczeghez, oly kérelemmel, hogy őt saját személyükben, ellenei, a karantok ellen oltalmazzák, kik akkoron a dalmát végeket elfoglalták. A király tehát és a herczeg, sereget gyújtván, Dalmatiába indultak, s az elvett földet neki visszaadták. Zvonimir tehát a királynak s a herczegeknek királyi ajándékokat, drágalátos ruhákat, és sok aranyat, ezüstöt ajándékozott.“ És hogy Turóczi nem mesét irt, midőn a Zvonimirnak nyújtott magyar segédről szól, bizonyítják a karánt történelmi források is, melyek ugyan a karántok némi diadaláról tesznek említést, de világos szavakkal mondják: „hogy Zvonimirt a magyar herczegek segítették és bizonyítja a velenczei Dandolo, ki még a latin városok veszélyét is említi, írván: „Salamon magyar király, Dalmátia belső helyeit nyugtalanítván, a záraiakat, kik a dózsénak fogadott hűséget eleddig megőrzötték, lázadásra bírta. De utóbb meghasonlás támadván Salamon király között egy részről s Grejza és László testvérek között a másikról, a dózse Zárát, melynek lakosai vele tartottak, visszafoglalta.“

Kvaternik Eugen úr „Das historisch-diplomatische Verhältniss des Königreichs Kroatien zu der ungarischen St. Stephans-krone“ ez. könyvében irja: „Zvonimir megőrzötte a horvát korona souverainitását a magyar korona ellenébenám legyen; de annyi bizonyos, mint Dandolóból látjuk, hogy a velenczeiek a magyar királyt s a magyar herczegeket helyezték első sorba; s hogy hatalmát Zvonimir, ki horvát

szempontból bitorló volt, Magyarországnak köszönhette.

Zvonimirnak 1088-ban közbejött halála után Horvátország egy sereg pártoskodónak lön színhelyévé, kik a koronát egymás elől elkapni igyekeztek. Köziilök István, Krezimir fia, Sebenicóban királyul koronáztatott. A zavar nőttön nőtt, s végül oly fokra hágott, hogy az elhunyt király özvegye s vele több horvát főúr a magyar király segédét és közbenjárását kérték ki. „László király összegyüjtvén bőséges hadait — írja Tamás spalatroi esperes — jött és elfoglalta az egész földet a Dráva vizétől egész az alpesekig, melyek Vashegyeknek hivatnak, semmi akadály sem állván ellen. Aztán átment az alpeseken, s kezdett erősségeket és táborokat megtámadni és sok csatát vívni Croatia népeivel; de midőn ezek egymástól elkülönítve, az egyik a másikat nem segíti, könnyű győzelmet nyerhetett a király. Egész a tengeri vidékig mindazáltal nem érkezhetett, hanem hallván, hogy némi nép (a kunok) országába nyomult, visszament Magyarországba.-

Eszerint a tengermellék, Croatiamaritima, ekkor nem került magyar hatalom alá; de igen a földközi, Croatia mediterránea, mely a Szávától a havasokig terjedt; s a vízközi, Croatia interramnensis, mely a Dráva és Száva közötti földnek nyugoti részét foglalá magában. Talán még László alatt az eddigi zsupánságok helyébe, magyar mintára, vármegyék léptek, s ugyancsak László Zágrábban — mint II. Endre 1217-ben kelt egyik oklevele hirdeti — püspökséget alapított, mely a vallási tekintetben még jócskán

hátramaradt népet a hitnek és polgárisodásnak megnyerje. Püspökül, oly férfiúra lévén szükség, ki a népnek nyelvét érti, egy Düh nevű cseh választatott, segédpapokul szomszédmegyebeliek adatván melléje. Az ekkép szervezett tartomány kormányzójává Almos, Gejzának fia neveztetett ki. „Urunk Jézus Krisztus emberré válásának 1091-dik évében, midőn Kyri Alexius Konstantinápolyban országolt: azon időben, mikor László a Pannoniaiak királya Horvátországba betörvén, Almos urat, unokaöcscsét, abban királyul tette, a zárai egyháznak pedig Endre úr volt tisztelendő főpapja, és én Drago, Praestantius püspök úrnak unokaöcscse, már harmadízben perjel," — e szavakat jegy zé a Mária menybemeneteléről nevezett zárai apáczazárda albumába némi egykorú kéz, hogy László diadalmas hadjáratának évét szabatossággal tudhassuk.

Kvaternik Eugen úr ezen adatok ellenére könyvébe ezeket jegyzé: „Minden a mi magyar volt, kiűzetett az országból." „Az utolsó nemzeti király II. István haláláig a horvát nemzet teljes souverainitását megtartotta a magyar korona ellenében." Pedig II. István 1091-ben még élt, s maga Kvaternik úr is későbbre teszi halálát.

VII.

Péter, horvát király, 1092. tájban nyom nélkül eltűnik; szent László 1095-ben meghal. Halála után a horvátok egy Péter nevű zsupánt, néhai IV. Krezimir rokonát, választották fejdelmül magoknak. E

hírre László utóda, Kálmán, mihelyest a Magyarországon átvonult keresztesek mozgalmai engedték, 1096-ban vitézeivel átkelt Zágrábnál a Száván, s a guozdi hegyek közé vonult Pétert megtámadta és megölte. —

A velenczei felsőbbség, mely alá a dalmát városok ezelőtt száz évvel adták magokat, egy idő óta kénytelen volt helyet engedni a normannokéinak, kik Apulia kikötőiből, a földközi és ádriai tengeren sikeresen versenyeztek a velenczeiekkel, s a dalmát tengerparti városok birtokába helyezték magokat. Kálmán ellenek indult, és Biogradot (Zaravecchiát) bevévén, szövetségre lépett Velenczével Apulia ellen. Ugyanis, Dandolo, Muratorinál, írva hagyta: „Kálmán, Magyarország királya, ez idétt hadakat küldött Dalmatiába, és megölette Péter királyt, és követei által a velenczei dózséval szövetségre lépett a Normannok ellen, és ezeknek kárára Apuliába is szándékozott sereget küldeni. A Velenczeiek tehát elkészítették a hajórajt, melyen a magyar király hadai Apuliába vitorláztak, Brindisit és Monopolit bevették, s miután három hónapig Apuliát pusztították, ismét visszatértek.“

Igaz, hogy Kvaternik úr ezekről, úgy arról, hogy Gauíredus Malaterra még a következő évben,

1097- ben is Zaravecchiát magyar kikötőnek mondja, semmit sem tud; ő, ki előttünk nem ismeretes forrásokból kíirta: „hogy a horvát nemzet felemelkedett egy szálig, és egész hatalmával kikergette a betolakodottakat az országból, őket a Dráván átvetvén — de térjünk vissza a zágrábi körlevélhez.

Folytatja a körlevél:

„A belföldi tízévi polgárháborút megérezve, 1102-ben Kálmán királytokat egészen világos feltételek alatt királyunkká választottuk meg; mely feltételekre az, midőn Biogradban Zvonimir királyunk dalmát koronájával megkoronáztatott, ünnepélyes esküt tett le.“·

Hogy Kálmán királyunk 1102-ben ismét Horvátországban volt, tudva van előttünk. Mióta első ízben egy pillanatot vetett a tengerre, haláláig azon volt, hogy a magyar birodalmat az Adriáig terjesztvén ki, népének a világkereskedelemhez, a délszaki polgárisodásnak népéhez nyithasson utat. Ennélfogva nem csoda, hogy midőn 1102-ben lázadás tört ki Horvátországban, mert a velenczeiek — úgy látszik, nehezteléssükben, hogy Kálmán különválván tőlök, az apuliai normannokkal szövetkezett, — szították közte s a horvátok között a meghasonlás tüzét: átkelt a Dráván, s a lázadást egy csapással elfojtván, megérkezettnek vélé az időt a dalmát városoknak meghódítására. Az 1102-diki hadjáratra vonatkoznak a spalatroi esperes e sorai: „Kálmán zord lelkű férfi lévén, feltette magában, hogy az egész földet a dalmát tengerig uralmának járma alá veti. Jött tehát nagy fegyveres készülettel és megnyerte a szlávság hátralevő részét, mely László által elmellőztetett. Jött a tengerig, hogy a tengeri városokat is elfoglalja.“

S csakugyan el is foglalta. Spalatro késett magát megadni, de végre mégis Crescentius püspök tanácsára a város kapúi megnyíltak a király előtt; „és a spalatoiak — mondja az esperes — előbb ugyan a főbbek, aztán az ifjabbak, végül az egész

lakosság, letették az esküt, hogy Kálmán királynak és utódainak, és Magyarországnak, minden időben alávetettek és hívek fognak maradni.“ Kálmán megerősítette a spalatroiak szabaditékait, s meg Trau és Zára városokéit is, melyek az amazok által adott példát késedelem nélkül követték. Hogy magát ezen diadalai után Horvát- és Dalmátországok királyául koronáztatta, tudjuk, mert egyik oklevelében ez áll: „Urunk Jézus Krisztus emberré válásának 1102-ik évében, én Kálmán, Isten kegyelméből Magyar-, Horváth és Dalmátországok királya, előleges érett tanácskozás következésében, miután megkoronáztattam a tengerfeletti Biogradban, a királyi városban“ stb. De ugyan hol találtathatok fel azok „a világos feltételek“ melyekre megesküdött?

Igaz, a spalatroi esperes munkájának végén ezt olvashatni:

„A jóemlékezetü Tamás úrnak, a spalatroi egyház néhai esperesének emlékirata. — Kálmán, Lászlónak, Magyarország királyának fia, elnökölvén az országban atyja helyett, és mert nagy hatalommal birt, feltette magában, hogy egész Croatiát a dalmat tengerpartig uralmának járma alá fogja. A Dráva vizéig jött seregével; a horvátok pedig értesülvén a király megérkezéséről, seregöket összegyűjtötték és készültek az ütközethez. A király pedig, tudomására jövén gyülekezőtök, követeit küldötte, akarván velők kegyesen bánni, és a mint akarandják, velők szerződésre lépni. Mire a horvátok megértven a király úr követségét, előleges tanácskozás után, *megannyiba* elfogadták a szerződést, és küldtek tizenkét

bölcsebb nemest Horvátország tizenkét nemzetségéből, tudnillik: Guran grófot a Csakitták nemzetségéből, Ugrin grófot a Csucsákok nemzetségéből; Marmognia grófot a Szubicsok nemzetségéből; Pribiszláv grófot a Gruttomirok nemzetségéből; György grófot a Sznakittok nemzetségéből; Péter grófot a Czítok nemzetségéből; Pál grófot a Guzicsok nemzetségéből; Márton grófot a Karinaiaik és a Lapzanok nemzetségéből; Pribiszláv grófot a Policsok nemzetségéből; Hobrad grófot a Laznizítok nemzetségéből; János grófot aJamomettek nemzetségéből; Mirognun grófot a Tugomírok nemzetségéből. Kik jövén a király úrhoz, neki a tartozó tiszteletet megadták. A király úr pedig a béke csókjával fogadván őket, és tisztességesen bánván velők, olyatén egyezkedésre léptek: hogy a mondottak valamennyien tartsák meg a magokét békén és nyugalmasan; s hogy sem a mondott nemzetségek valamelyike sem embereik ne tartozzanak adót fizetni a királyi felségnek, hanem hogy egyedül kötelesek legyenek a király úr mellett — ha országa végeit ellenség megrohanná, s ha ő a király érettök küldene — felkelni legalább tíz fegyveres lovassal, a mondott nemzetségek mindenikéből, és saját pénzükön, költségeiken menni a Dráva vizéig; onnan Magyarország felé, a király úr költségein addig, míg a hadjárás lefolyt, tartozzanak megmaradni. És ez így rendeltetett megváltásunk ezerszáz második esztendejében.“

Horvát István apocryphnak tartotta ezen emlékiratot. Annak tartottam régebben én is; s azon ágazata, hogy mindenik nemzetségből csak tíz-tíz tar-

tozott a király mellett fegyvert fogni, most is gyanús előttem, mert tudjuk, hogy egy-egy nemzetség több ezer főből szokott állani, s hogy az bizony kicsinnél kisebb lovag volt, kinek fegyvereseit egytől tízig számították: de itt talán másolási hiba van; gyanús továbbá azon hely is, melyben mondatik, hogy a szóban forgó nemzetségek emberei nem tartoznak adót fizetni; kivált ha az állitatnék, hogy ezen tizenkét nemzetség az öszves horvát népet foglalta magában; mert épen János esperes írja s épen az 1102-ik évhez: hogy a spalatroiak Kálmán királynak erődöt engedtek át, melybe ő nem csekély hadat helyezett, kiknek vezérök a királyi adókat Horvátországszerte behajtá vala.

Mindemellett, ám legyen: hitelesnek ismerem. De mi következik innen? az, „hogy mindenki megtarthatta a magáét.“ Állította-e valaha valaki közülünk, hogy Kálmán, földjeiket, marháikat elszedte a horvátoktól; tovább megyek, hogy a lakosok bármely osztályától szabadítékait elvette volna? A szabadság régi dolog, mondá egy nagy írónő, a szolgaság új. S a magyarok különösebben, nem hogy bármely népségtől szabadságait elvették volna, azokkal, kik netalán ilyesek szűkében voltak, közlötték a magokéit. De hol vannak itt, azon „világos feltételek,“ melyekre Kálmán „midőn Biogradban Zvonimir koronájával megkoronáztatott, ünnepélyes esküt tett le; mely módon a magyar, dalmát s tót királyság a quarneroi szigetekkel személyi uniónál fogva a magyar királysággal szövetségbe jutott?“

Hallom a választ: Ott vannak a Trauban 1108. május 25-én kiadott diplomában.

De hiszen e diploma nem Horvátország hanem Trau városa számára adatott ki, e diplomában egy árva szó sem fordul elő HorvátországrólI

Halljuk:

„Az Úr testtélétele 1108-dik esztendejének ötödik havában, a huszonötödik napon; országlásomnak tizenkettedik évében.

Én Kálmán, Magyar-, Horvát- és Dalmátországok királya,

esküszöm a szent feszületre nektek traviaknak, én hú polgáraimnak, állandó békét;

nékem és fiamnak és utódaimnak adózóivá ne váljatok;

püspöknek és grófnak azt fogom rendelni, kit a papság és nép választandók magoknak 5

és meg fogom engedni, hogy régi törvényeitekkel élhessetek 5

az idegenek által fizetett városi vámpénzek kétharmada illesse a királyt, a harmadik a város grófját; a tized pedig a püspököt;

és nem fogom megengedni, hogy valamely magyar vagy külföldi várostokban lakhassák, hanem ha ti úgy akarjátok;

midőn hozzátok koronázásom végett, vagy az ország ügyeiről veletek tanácskozandó jőni fogok, erőszakosan senki se szállhasson házaitokba, hanem csak az, kit befogadni szívesek lesztek;

és ha ki valaha uraságomat neheztelné és másfelé szándékoznék inenni, hitvesével és fiaival és cse-

lédéivel és minden övéivel bizton oda mehessen, hová neki tetszeni *fog.*

Ezen hitfogadás pedig megerősítetett a király és Lőrincz érsek és Magyarország grófjai által.

Én János nádor helyeslem és megerősítem. Én Appa gróf helyeslem és megerősítem. Én Jakab borsodi gróf helyeslem és megerősítem. Én Ugudi vasvári gróf helyeslem és megerősítem. Én Slaviz nógrádi gróf helyeslem és megerősítem.“

Annak előrebocsátása után, hogy ezen hely: ‚midőn hozzátok koronázásom végett jőni fogok: ‚cum autem ad vos coronandus advenero‘ valószínűleg roncsolt hely, mert hiszen ő már 1102-ben koronáztatott horvát-dalmát királyul, s tehát 1108-ban nem szólhatott koronázásáról mint még csak leendő dologról, —

Kérdem: van-e itt szó Horvátországról? vagy ha van, hol egyebütt, mint a‚külföldi[4] szónál, mely bizonyosan a horvátokat is, s talán főleg a horvátokat, mint a közvetlen szomszédokat foglalja magában; kik ellen tehát a trávi polgárok épen úgy óvták magokat, mint Magyarországban több szabadiíékos város a szomszéd megyék magyar lakosai ellen. Vagy azt véli a körlevél írója, hogy a horvát nemzeti királyoknak több joguk volt Traura, mint mennyit e szabadítéklevél megadott Kálmánnak? hiszen felébb láttuk, hogy a római városok összes viszonya a horvátokhoz azon díj fizetésében állott, Traué névszerint azon száz pénz (nomismáéban) s egyes termesztményekében, melyeket a keleti császárnak, felsőbbsége megismeréséül évenkint fizettek, s melye-

két ez a horvát fejedelmekre szállított, kik viszonzásul őt szuzerainjoknak vallották. Vagy azt vélik Zágrábban, hogy Kálmán mint a horvát fejedelmek utóda adta ki e szabadítéklevelet, holott Lucius megjegyzette: „hogy nem létezik semmi szabadítéklevél, melyet horvát fejedelem latin városnak adott volna," természetesen azért: mert nem birt felsőbbséggel felettök; s holott a jelen oklevelet kirekesztőleg magyar nagyok erősítették meg, annak bizonyságául, hogy a latin városok most is közvetlenül Magyarországgal, s Horvátországgal csak később és mindig csak közvetve, léptek államviszonyba.

Ezekután mindenik olvasóm tudni fogja, mit kell a zágrábi körlevél azon állításáról tartani: hogy Kálmán alatt a horvát, dalmát és szlavóniai királyság a quarneroi szigetekkel együtt személyi uniónál fogva a magyar királysággal szövetségbe jutott; — tudni fogja, mennyiben mondhatta a felebb közlött oklevelek alapján azt, a mi következik:

„A Kálmán király s őseink közt kötött államszerződés, az úgynevezett privilégium libertatum következtében a magyar királynak, mint horvát királynak, s különösen horvátföldünkön kelle megkoronáztatnia. Neki a mi törvényhozó országgyűlésünkön elnökölnie kellett A szent evangyellumra kelle megeskünnie, hogy Horvátországnak, a horvát nemzet s egyháznak összes jogait és szabadságait megőrzendi. Arra kelle magát köteleznie, hogy egyetlen külföldit vagy magyart sem fog a horvátországi határokon belül a nép megegyezése nélkül helytartóvá nevezni ki. Ő nem alkalmazhatá a horvát sereget Horvátország határain kívül; végre a nemzet engedélye nélkül semmi adót sem hajthatott be."

Az ember elszomorodik s már-már letesz a *reményről,* hogy a vitázó felek valaha megérthetik egymást, midőn látja, hogy a közlött oklevelekből ilyesmit olvas ki az egyik fél, s midőn az indulat azon kitöréseit olvassa, melylyel Kvaternik Eugen úr commentálja e helyet.

Ezen commentár így kezdődik:

„Hogy szabad és souverain választás történt bizonyítja maga a választott király, midőn ezt az illető okmányban határozottan megismeri, így nyilatkozván: „Ego Colomanus Dei gratia rex . . . Croatiae atque Dalmatae salvo habito consilio, postquam. .

Kár volt a ‚rex' után kihagyni a íHungariae' szót; egészítsük ki tehát mi, s vessük a ‚postquam'-ot követő sorokat is utána, hogy a helynek értelmét felfoghassuk.

Luciusnál, honnan Kvaternik úr kiírta, így áll a hely:

„Ego Colomanus Dei gratia rex Ungariae, Croatiae atque Dalmatiae salvo habito consilio, postquam coronatus fui Belgrádi supra mare in űrbe regia, rogatu subscriptorum meorum comitum, pro charitate Dei ét remedio animae meae dono perpetuum pacem et regiam libertatém monasterio sanctae Máriáé monialium, quod situm est in Jadera."

Ez magyarul, gondolom, ennyit jelent:

„Én Kálmán, Isten kegyelméből Magyarország, Horvátország és Dalmátország királya, előleges ép tanácskozás következésében, miután megkoronáztattam Belgradban a tenger felett a királyi városban,

alólírt grófjaim kérelmére, Isten szerelméért és lelkem orvoslásául adományozok örök békét és királyi szabadítékot a szentmáriai apáczák monostorának, mely Zárában fekszik.“

Ebből az következik, hogy Kálmán, miután Biográdban megkoronáztatott, egy zárai monostornak valamit adományozott, még pedig előleges, valószínűleg azon grófjaival tartott tanácskozás után, kik őt kérték, hogy tegye meg az adományt, s kik, úgy látszik, megannyian magyarok voltak. — Ennyi következik belőle, semmi egyéb. Hogy a horvátok és dalmátok őt megválasztották, őt szabadon és souverainul megválasztották, az nincsen benne, mert a ‚salvo habito consilio‘ az adományozásra vonatkozik nem a ‚Croatiae atque Dalmatiae‘-re s nem is a ‚coronatus‘-ra; és ha vonatkoznék is, nem bizonyítaná a daimát és horvát választók souverain voltát, mert ‚Croatiae atque Dalmatiae‘ előtt ez áll: ‚Hungariae‘ mit Kvaternik úr kihagyott ugyan, de mire, mert ott áll, a‚consilium[4] szó természetesen szintén vonatkoznék. Egyébiránt megvallom őszintén, hogy nem igen értem, mit jelent az:‚salvo habito consilio.[4] A zágrábiak közelebb vannak Zárához, mint mi; talán nem ártana megnézniük ezen oklevelet, melyben ők ily nagy dolgokat látnak, a registrum privilegiorum s. Máriáé Jadrensisben; nem volna lehetetlen, hogy ott ez áll:‚sano praehabito consilio mi egyébaránt a dolog lényegén semmit sem változtat.

„De nem csak választatott, — írja továbbá Kvaternik úr — hanem hogy Kroatia koronájának függetlensége Magyarország koronájától örök időkre megóvassék, Kálmán ün-

nepélyesen meg is koronáztatott a tenger melletti Belgrádban (ma Zara vecchia, a horvát királyok szokott lakhelye,) Horvátország királyául, mit ugyanazon már említett oklevélben mégis ösmer, hol olvashatni:‚salvo habito consilio, postquam coronatus fűi Belgrádi supra maré in űrbe regia.“

Ismétlem: igen is az benn áll, hogy Kálmán Biogradban megkoronáztatott; hogy ünnepélyesen koronáztatott meg, az nem áll benne, de hiszem; hogy horvát királyul koronáztatott, az sem áll benne, de hiszem, sőt még azt is hiszem, mit Kvaternik úr nem említ, hogy dalmát királyul egyszersmind; hogy Croatia Magyarországtól való függetlenségének örök biztosítására koronáztatta meg magat Kálmán, az szintén nem áll benne, és azt nem is hiszem.

„Tehát nem mint Magyarország királya, nem a magyar szent István-féle koronával, hanem a horvát király-városban, Zvonimir koronájával koronáztatott Össz-Horvátország kenetes királyává.“

Nem áll benne, de hiszem, hogy nem mint Ma. gyarország királya koronáztatott meg; nem áll benne, nem is hiszem már, a mit hittem, hogy Biograd a horvát királyok szokott lakhelye lett volna; mert nekik valamint a korukbeli magyar királyoknak nem voltak szökött, azaz: állandó lakhelyeik, s mert‚urbs regia‘ itt csak annyit jelent, hogy: város, mely a király tulajdona, azaz: olyas város, melyben királyi őrség van, — ellentétben olyas városokkal, melyek nem a király tulajdonai, s melyekben ennélfogva nincs királyi őrség. S midőn urbs regiának mondja

Kálmán, urbs regia hungarica-t ért, nem croaticát, mert az egykorú Gaufridus Malaterra Kálmán apuIiái menyasszonyának útjáról szólván, írja: „1097-ben, a szükséges készületek után, május havában háromszáz fegyveressel a Thermákig kisérteti, (leányát Roger apuliai fejedelem) . . . honnan kedvező széllel tengeren mentek, míg az Albai (deák neve a szláv Biogradnak) kikötőbe érkezett szerencsésen, mely a magyarok királyáé, s hol Vinkur, biogradi gróf, ötezer emberrel jött elejébe.“ Az sem áll az oklevélben, hogy Zvonimir koronájával koronáztatott meg; de lehet, hogy azzal, s hiszem hogy azzal, mihelyest némi külön, Zvonimirféle koronának létezése bebizonyítatik. Végre az sem áll: hogy Óssz-Horvátország királyává koronáztatott, mert azzá soha senkit sem koronáztak, hanem igen Dalmát- és Horvátországok királyává.

„Le is tette a hitet Kálmán a nemzet souverain jogaira mind saját maga mind utódai nevében: „ ... et sicut vobis Dalmatinis Colomanus rex Ungariae juravit suis cum archiepiscopis et comitibus; ut in breviario illő habetur.“

Ezen sorok az arbei sziget községének egyik oklevelében állanak. Tudjuk, hogy e sziget a római városokkal együtt a horvát birodalomba soha sem volt bekeblesítve; tudjuk, hogy Kálmán 1108-ban névszerint a travia szabaditékait megerősítette, melyekhez a többi latin városokéi és szigetekéi mindenben hasonlítottak. Kálmán halála után Ordelafo Faledro, velenczei dózse, visszafoglalván legelőször is Arbét, sietett Kálmán 1108-diki kiváltságle-

velét megerősíteni, mely, mint már felebb említők, távolról sem vonatkozik a horvátokra.

„A dózse és nemesei — mondja az arbei oklevél — letették a hitet ekképen: Esküszünk nektek, arbeiek, és a ti örököseiteknek, utódaitoknak mindenkorra, hogy szokástokat és állapototokat és földetek szabadságát, és a hatalmat, melylyel, mint mondjátok, régente bírtatok volt a konstantinápolyi császár és a magyarok királya alatt (a horvát fejedelmekről szó sincs, mert Arbe csak mulólag tartozott hozzájok; ellenben Biogradra vonatkozó némi oklevélben említetik Crescimir horvát király szabaditéklevele, mert Biograd a horvát birodalom része volt): a város elöljáróját s a grófot választani, — fentartván magunknak és curiánknak a gróf megerősítésének jogát — bántatlanul hagyjuk; s azonfelül, hogy benneteket kormányzani és fentartani fogunk, mint rialtobeli földeink egyikét, s valamint ezt nektek dalmátoknak Kálmán, Magyarország királya, esküvé érsekeivel, püspökeivel és grófjaival, mint amaz oklevélben foglaltatik.“

„A mi nemzeti koronánk souverainitási jogai tehát történetileg és diplomatikailag biztosítattak az Árpádok dynastiájának Horvátország királyi székére emeltetése által. De Horvátország koronájának még anyagi és alaki souverainitása is kétségen kívül helyeztetett. Horvátország királya, Kálmán, lekötelezte magát és esküvel fogadta, hogy ő, mint olyas, a horvát birodalmi ügyeket csak Horvátországban s nem Magyarországban, személyesen és horvát birodalmi méltóságok által, a horvátbirodalmi gyűlés közreműködésével szándékozik tárgyalni és elintézni. Ezen kötelezettségéhez képest meg is jelent szabályszerűleg három év-

ről három évre Horvátországban. — A mit itt felhoztunk azt oklevelesen is akarjuk bebizonyítani.“

Halljuk:

„1102-ben Kálmán, mint felebb bebizonyítottuk, birodalomgyülésileg megválasztatott és megkoronáztatott.“

Hogy 1102-ben megkoronáztatott, azt nem volt szükség bebizonyítani, azt tudta mindenki. Hogy megválasztatott volna, annak semmi nyoma.

„És csak ezen ünnepélyes cselekmény után szabadott neki, mint a horvátok törvényes királyának a felebb említett oklevelet (a zárai apáczák számára) kibocsátani, mit maga is tanúsít, mondván:‚salvo habito consilio.“

Ezen három szóra már megtettük észrevételeinket.

„Három évvel később, 1105-ben, ismét személyesen megjelent Horvátországban. Az idők zordonsága, tudomásunkra, ezen évből semmiféle oklevelet sem hagyott reánk.“

De bizony hagyott, még pedig egynél többet. Az egyik nem hártyára, nem papirosra van írva, hanem kőbe vésve. Lucius olvasta azt a XVII-dik században a zárai apáczák szentmáriaféle egyházának harangtornyán; Farlatus olvasta ugyanott a XVIII században; gondolom, hogy még ma is olvasható leszen ott ekképen:

„Urunk Jézus Krisztus testté válásának ezer száz ötödik esztendejében, a győzelem s a békedíj, az Isten által engedélyezett zárai bemenet után szent Máriának épiteté s emelteié saját költségén, Magyar-

ország, Dalmátország és Horvátország királya, Kálmán.“

A másik ugyanazon lajstromban foglaltatik, melyben a Kvaternik úr által annyi Ízben említett salvo habito consilio-féle okirat; a zárda fejedelemasszonyának, Vekenegának némi oklevele így kezdődik:

„Urunk Jézus Krisztus emberré válásának 1105. esztendejében, a III-dik indictiókor, midőn az ahítatos Kálmán Horvátországban és Dalmátiában uralkodott az első évben, melyben Zárába bement diadalmasan.“

Ha Kvaternik úr ezen okiratokat ismerte volna, talán nem jut azon gondolatra, hogy Kálmán 1105-ben országgyűlés tartása végett utazott Horvátországba. Más okból ment ő oda; a latin városok, névszerint Zára elszakadván tőle, újabb hadjárat vált szükségessé. Szent János travi püspök biographusa, ki munkáját 1120 tájban, tehát, úgy szólván, Kálmánnak jelenlétében szerkesztő, írva hagyta:

„Történt, hogy Kálmán a pannoniaiak királya a tengeri részekhez leszállóit hatalmas kézzel és magasra emelt karral, miszerint Illirországot uradalmának alávesse, Horvátország népei már az alatt lévén. És mivel a zárai város erősítettebbnek, hatalmasabbnak tartatott a dalmát alsóbb részek többi városainál, mind helyisége mind a harczias nép sokasága miatt; összes seregének élét először az ellen fordítván, körültáborlotta, mert az vonakodott magát neki megadni, s erődöket és mindenféle gépeket építvén

ellene, nem csekély kárt tett a falaknak s a városnak. ... A polgárok tehát a szent püspök tanácsára feladták a várost.“

„További három év lefolyása után 1108-ban Kálmán ismét személyesen jelent meg Horvátországban, hogy birodalomgyülésileg Horvátország birodalmi ügyeit tárgyalja.“

Ha tudjuk, hogy a Horvátország kormányától hűtlensége miatt elmozdított Almos, V. Henrik német császárral Kálmán ellen ármányt forralt; s hogy a nyugoti császárok nagy Károly ideje óta a római szent birodalom „avulsum“-át látták Dalmatiában: azt is fogjuk hinni, hogy Kálmán 1108-ban nem Horvátországba jött országgyűlést tartani, hanem Dalmatiába. sietett, magának a tengeri városokat új szabaditéklevelek által lekötni:

„Fennmaradt oklevelei közűi itt csak a közönségesen privilégium libe.rtatum-nak nevezettet akarjuk említeni, melyből a horvát koronának valamennyi fennérintett souverainitásjogai még világosabban kitűnnek. Ezen oklevelet Trogir (Trau) város számára adta ki.“

Épen mert Trogir város számára adta ki, Horvátországnak ahhoz semmi köze. Közöltük azt már felebb; s ha Kvaternik úr belőle azt vonja ki: hogy általa Kálmán, birodalmának valamennyi nagyaival, maga és utódai nevében, hittel fogadta:

a souverain függetlenséget;

az egyházi és világi főnökök választásának szabadságát;

a régi törvényes nemzeti alkotmányt;

a beléegyezést, hogy egyetlenegy magyarnak sem szabadott a horvátok engedélye nélkül Horvátországban lakni;

a koronáztatási kötelességet;

a kötelességet: a horvát nemzet birodalmi ügyeit személyesen Horvátországban és a nemzet közreműködésével tárgyalni; —

hogy végre, maga Magyarország királya csak mint a horvátok királya tartózkodhatott Horvátországban; —

ha, mondom, Kvaternik úr ezeket vonja ki a travi polgároknak adott szabaditékból: akkor a magyar ember, ki még nem hágott az urbanitás azon fokára, hol a discussio nyelve például *így* hangzik: „roppantul nevetséges a magyarok' részéről, még a magyar korona jogairól félrebeszéleni, melyekkel Horvátország felett bírhatna, —- akkor, mondom, a magyar ember, mint I. Rákóczi György, midőn elleneinek gúnyleveleiket olvasta, „csak mosolygással csendesen mulatja el.“

Szintúgy, másrészről, historiailag való, hogy a történelem által említett ősi szerződés, — mert az ősi oklevél épen úgy mint a magyarok bulla aureája, valamenynyi hét másolatával egyetemben (a bulla hét eredeti példányáról akar szerző szólani), noha százhúsz évvel ifjabb ezen ősi szerződésnél, az idők folyamában elveszett —, melyet Horvát István eléggé nem historiailag tagadni akart, több mint históriai természetű, mert diplomatikailag erősítetik meg egész a mai napig. Az ott foglalt tétel: „Pacta cum iisdem, ut voluerunt, ordinari,“ egészen az okleveles: „nisi quem voluntas vestra expetierit“-nek felel meg.

Nem tagadom, hogy az egyikben, Tamás espe-res emlékiratában, áll ama-, a másikban, a traviak számára kiadott oklevélben áll eme tétel; nem tar-tom apocryphnak sem az egyik sem a másik iratot; de bár mennyiszer olvassam át, csak az, és csak any-nyi következik belőle, mit és mennyit már meg-ismertem.

„Végre, három év lefolyása után, 1111-ben a horvát-király Kálmán, még egy ízben megjelent Horvátországban, mi a felebb érintett kötelezettséget (tudnillik: három évről három évre Horvátországban a király személyes jelenlétében országgyűlést tartani) minden kétségen kívül helyezi, egy-szersmind megerősíti.“

Hogy ezen kötelezettségnek semmi nyoma, már felebb mondám. Azt is gyanítom, hogy Kálmán 1111-ben nem volt Horvátországban, mert a történe-lemben semmi nyoma; s mert a következő oklevél-ben említett horvát-dalmát tanácsosok, ilyesmi két-ségkívül gyakran történvén, Magyarországba is jö-hettek a királyhoz.

„Az erre vonatkozó oklevelek közül itt csak egyet aka-runk említeni, hadd járuljon még az is, mindennek, ami eddig mondatott, megerősítéséhez.“

Mire vonatkozó oklevelekről van itt szó? arra,hogy Kálmán 1111-ben Horvátországban volt? s létezik tehát több ilyetén? én egynél, az alább következő-nél kívül, — ha ugyan ez egyből következtethetni ama tételt — rá vonatkozó mást nem ismerek.

Ide írom ezen oklevelet egész terjedelmében,

mert Kvaternik úr belőle mindenfélét következtet, a mi nem áll.

„Az Úr testtéválásának 1111-dik esztendejében, a negyedik indictio s a kilenczedik epacta összetalálkozván. Én Kálmán, Isten kegyelméből a magyarok királya, Isten irgalmából Dalmat- és Horvátországot hatalmamba ejtvén,beléegyezünk és mennyiben hozzánk tartozik,megerősítjük azarbei egyháznak az ö plébániáit (következik az elősorolás); valamint hogy ezeket mindig bírta, tanultuk Crescimir király kiváltságleveléből,és megértettük alkalmas tanúk által,kiket Pál amaz egyház főpapja előállított. Elrendeltük azt is amaz egyház tiszteletére és méltóságára, hogy mind az egyházak mind a püspökök és apátok investituráinak, a király meghallgatásanélkül, miképen tudnivalóképen előbb volt a szokás, kell történniük. Aztán szükségesnek találtuk, mindkét ország öszves tanácsával egyetemben, hogy a mely szabadságot élvezi Magyarország clerusa, azt Dalmatiának clerusa is élvezze, tudnillik, hogy semmiféle hatalmasság itélőszéke elébe ne idéztessék, hanem csak a püspökök és fbesperesek törvényszéke elejébe, hogy a canonok értelmében vehessen ítéletet. Ehhezképest a tizedelést, valamint Magyarországban, a király prestaldusa a püspökök prestaldusaival lássa el. A tizedelésből magok a püspökök kapják ki a tizedrészt, melyből a király prestaldusának jusson ama tizedelésük felerésze; a püspök prestaldusai pedig az illető püspök cufialis grófjával oszszák kétfelé a másik félrészt, úgy hogy ennek fele a curialis grófot illesse, felét pedig a prestaldusok egymás között

oszszák lel. A negyedik indictiókor adatott ezen kiváltság az arbei egyháznak, tisztelendő Lőrincz esztergomi érsek kezei által, örökre; Kálmánnak, Magyar-, Dalmát- és Horvátországok királyának engedélyéből, püspökeinek és grófjainak jelenlétében, kiknek neveik ezek: Marczell váczi püspök, Simon pécsi püspök, Máté veszprémi püspök, Sixtus váradi püspök, Tulbert kalocsai püspök. A grófokéi pedig: János nádor, Klaodin, Márk, Saul, Saunicus, Ugarenus, Theobaldus, Jandinus, és számos mások. A dalmát püspököké pedig, s az Aliitoké és tanúsítóké, kiknek tanúsága által bizonyította a lélebb mondott főpap, hogy a nevezett arbei egyház mindig így tartotta: Crescentius spalatroi érsek, Anastasius knini püspök, János travi püspök, Bonus biogradi püspök, Mark zárai püspök, Domokos vegliai püspök, Péter absarai püspök, s a király úr curiájának generálisa (?). S hogy ezen kiváltság tartós és állandó maradjon örökké, parancsoljuk, hogy pecsétünk reá nyomassák megerősítésül“[1]).

„Ezen oklevél tárgyalja a horvát nemzet jogait az egy házi ügyekre nézve, és névszerint a horvát országgyűlés beléegyezését azon rendeleletbe, hogy Dalmatia clerusa ugyanazon jogokat élvezhesse, melyekkel a magyar bírt.“

Ezen oklevél arra mutat, hogy Kálmán feladásul tűzte ki magának Croatiát és Dalmatiát közös institutiók által minél közelebb hozni Magyarországhoz.

[1]) Lucius az id. h. III. 4.

„Ezen oklevélből világosan következik, hogy a király a horvát országgyűlés beleegyezése nélkül semmit sem végezhetett, hogy a horvát országgyűlés teljesen független volt a magyartól,“

Ezen oklevélből világosan kitűnik, hogy Kálmán a horvát-dalmát ügyekről nem egyedül a horvát-dalmát, hanem a magyar országtanácsnak is közbenjöttével intézkedett: „cum utriusque regni universo consilio“ „mindkét ország öszves tanácsával egyetemben.“

Az oklevél végén ez áll: „Péter absarai püspöknek és király úr curiája generálisának .... jelenlétében“ „in praesentia . . . Petri Absarensis episcopi et generális domini regis curiae.“ Kvaternik úr innen ezt következteti:

„Tehát 1111-ben ezen püspök, ki az országgyűlési okleveleket megírta, a horvát királyság kanczellárja volt.“

Annyi bizonyos, hogy ezen oklevelet, nem Péter absarai püspök, hanem Lőrincz esztergomi érsek adta ki, mert ott áll: „A negyedik indictiókor adatott ezen kiváltság. . . Lőrincz esztergomi érsek kezei által.“ Horvát kanczelláriának tehát itt semmi nyoma. Mit jelentsenek az oklevél e szavai: „generális domini regis curiae,“ azt Farlatus nem tudta, s én sem tudom; — nem ártana itt is megtekinteni a forrást, melyből Lucius merített,— de hogy jelentésük nem azonegy a kanczelláréval, nem szenved kétséget.

Ennyit jegyzésül Kvaternik úr állításaihoz.

VIII.

Folytatja a körlevél:

„Szövetségünk ezen feltételeire Kálmán utódai is megesküitek, midőn Horvátországban, mint horvát királyok, így II. István, II. Gejza, III. István, II. Endre, Róbert Károly. Draczki Károly, nápolyi László külön megkoronáztattak; s a többi összes magyar királyok is Ferdinándig, a mennyiben megesküttek arra, hogy a magyar jogok mellett, a három egyesült horvát, szlavóniai és dalmát királyság jogait is fenn akarják tartani.“

Hogy II. István Horvátországban megkoronáztatott volna, annak semmi nyomát sem találtam a históriában; sőt valószínű, hogy Kálmán fia, országlásának öszves ideje alatt soha sem lépett horvát földre, nem 1124-ben sem, midőn az atyja által 1108-ban a traviaknak adott szabaditéklevelet mind ő mind Magyarország nagyai megerősítették[1]).

II. Bélának horvát királylyá koronáztatásáról maga a körlevél írója is hallgat.

Annak sincsen nyoma, hogy II. G-ejza horvát királyul koronáztatott volna; az 1143. május 3-án a spalatroiaknak adott szabadíték levélből, mely a Kálmán által 1108-ban a traviak számára kibocsátotthoz hasonlatos, s melyben szintén e szavak fordulnak elő: „midőn hozzátok koronáztatásom végett jőni fogok,“ — a megtörtént koronázás még nem következvén.

[1]) Lucius az id. h. III. 4.

Nyoma van igenis, hogy III. István 1167-ben Horvát- és Dahnátországban megfordult, — Sebenico városának adott kiváltságlevele is ez évből való — de hogy ott horvát királyul koronáztatott volna, arról hallgat a történelem.

Az utána következett királyokról II. dik Endréig maga a körlevél sem állítja, hogy horvát királyokul koronáztattak volna; II-dik Endréről pedig hibásan teszi fél, ki testvére Imre uralkodásának elején Dalmát- és Horvátországok kormányát herczegi czímmel viselte, de horvátkirályul nem koronáztatott soha. Nem IV-dik Béla, V-dik István, Kun László és Ill-dik Endre sem, mit a körlevél azáltal ismer meg, hogy megannyijokat hallgatással mellőzi, s egy ugrással durazzoi Károlyra és nápolyi Lászlóra tér által; azonképenmintKvaternik Eugen úr, ki II. Endre, Horvát- és Dalmátországi herczegsége korában kelt egyik oklevelének ezen sorait: „miután a dalmát püspökök s valamennyi horvát főúr előadásából megértettük, hogy a pharusi püspökség régi rendeletből a spalatroi érsekségnek volt alávetve," e kiáltással kiséri: íme, örök tanutétele annak, hogy a horvát nemzetnek nemcsak saját, hanem még a magyarokénál is szabadabb és régiebb alkotmánya volt, — s ki aztán szinte jónak látja az 1198-ra következett egész századot mellőzvén, Róbert Károlyra átmenni.

Ennek horvát királylyá koronáztatását mi illeti, lássuk a tényeket:

Róbert Károlynak atyja Martell, mint kun László nővérének, Máriának fia, „anyai adomány

alapján“ magát III. Endre ellenére már 1292-ben magyar királynak írta. 1292. június 27-én Nocerában kelt egyik oklevelében olvassuk: „Károly . . . . Isten kegyelméből Magyarország és Dalinatia királya, salernoi fejdelem stb. a Spalatróból, a Magyarországhoz tartozó részekből (de pertinentiis regni üngariae) való kereskedőkkel mindenütt jól keli bánni.“ S egykorú Íróknál csakugyan olvassuk: „Martell Károly Magyarország királyául koronáztatott“ (Nápolyban). Az ekkép magyar királylyá koronáztatott Martell, küldöttei által bekivánta a dalmát városoktól a húségi esküt. A traviak feleletül adták, hogy ők nem kötelezhetik le magokat irányában, „mert ki magát Magyarország királyává teszi, az oly városban szokta magát koronáztatni, melyből annak, ki koronáztatik, Magyarország kormányában szándékoznak engedelmeskedni.“

Ez a tény; ezek az illető oklevelek saját szavai. Magyar királyról, magyar királylyá koronázásról van szó; horvát királyról, horvát királylyá koronázásról egy betű sem áll benne. És Kvaternik úr mégis ezt írja: „Nápolyi Martell Károly királyul kínálkozott a horvátoknak, miután a spalatoiakat ez esetre többféle kedvezésről biztosította; de a nemzet nem akarta törvényes királyának halála előtt ezen ajánlkozásokat elfogadni stb.“

Martell halála után fiát, a kiskorú Róbert Károlyt, azonképen mint az elhunytat, pártfogolván VIII. Bonifácz római pápa, mindent elkövetett, hogy a magyar koronát megszerezze védenczének. E végre, hogy neki mindenek előtt a dalmát tengeri váró-

sokra nyisson befolyást, Pétert, a nápolyi királyné udvari káplánját, spalatroi érseknek nevezte ki; és csakugyan rövid idő múlva Endrétől Károlyhoz hajlottak a dalmát városok, azonképen mint a Brebiri grófok, sőt maga Gergely esztergomi érsek is. A dolgok ez állásában Róbert Károly az 1300-diki nyáron Apuliából Spalatróba vitorlázott, s innen Zágráb felé indult, hol Gergely esztergomi érsek által magyar királyul kenetett.

„Károly, 1300. augustusban — írja az egykorú, a szemtanú Madius — Spalatróba érkezett, hol egy hónapig vagy majdnem kettőig megállapodott vala; és kimenvén Spalatro városából, Pál bán (a Brebiri grófok nemzetségéből) kíséretében Magyarország felé, a mondott országnak Endre király kezéből kiragadására Zágrábba érkezett.“

„Midőn Zágrábban volna, Gergely választott esztergomi érsek, — olvassuk Farlatusnál — Bonifácz rendeletéből, mint Rajnáid írja, 1300-ban Károlyt szentelt olajjal Magyarország királyául kente, de a királyi koronát, mely Székesfehérvárott őriztetett, mint Magyarországnak a királyok koronázására kijelelt helyén, neki nem tehette fejére.“

Ez a tény, ezek saját szavai az illető forrásoknak, melyek valamint előttem úgy Kvaternik úr előtt is nyitva lehettek, ha ugyan Fessleren kivül valami nyitva volt előtte. Magyar királyról, magyar királylyá kenésről van szó; horvát királyról, horvát királylyá koronázásról egy betű sem áll bennök. És Kvaternik úr mégis ezt Írja; „Zágrábba vitetett és a helybeli székesegyházban Ossz- Kroatia királyául,

sajátmagáért és utódaiért, ünnepélyesen megkoronáztatott.“

Mi már durazzoi Károlynak, a mi kis Károlyunknak, horvát királylyá koronáztatását illeti, azt olvassuk a forrásokban: hogy mielőtt Barlettából Budára érkezett, Zengben és Zágrábban megállóit; de a horvát királyi korona újabb felcsillámlásáról mélyen hallgattak napjainkig. Fia László — azt nem tagadhatni — 1403. augusztus 5-én Zárában királyul koronáztatott, de nem horvát hanem magyar királyul. „László Zárába ment seregével,— írja egykorú kéz Muratorinál — és hozzá Magyarország számos egyházi és világi urai érkeztek, és ott augustus 5-én, az esztergomi püspök által, kit ez jogosan illet, megkoronáztatott.“

A mondottakat összefogva, a zágrábi körlevél állítását: hogy Kálmán királylyá választásának feltételeire az ő utódai is megesküttek, midőn Horvátországban, mint horvát királyok, külön megkoronáztattak, — azzal kell viszonoznunk: hogy miután nincsen nyoma, miszerint közülök valaki horvát királyul Horvátországban megkoronáztatott volna, tehát ama feltételekre sem esküdhettek meg; azt egyébiránt távolról sem vonjuk kétségbe, hogy a magyar királyok, megkoronáztatásukkor, melynél a horvát egyházi s világi urak már aXIII-dik században is jelen voltak, a magyar jogok mellett, a horvát, szlavón és dalmát jogoknak, vagy mint a zágrábi körlevél mondja, a három egyesült királyság jogainak fenntartására is megesküttek.

IX.

A zágrábi körlevél többször élvén e kitétellel, „három egyesült királyság“ s azt különösen megéhezvén; helyesnek tartom, hogy a három ország nevének, különösebben Szlavónia és Croatia jelentését közelebbről megvizsgáljuk.

Ha példa kellene annak bebizonyítására, mit senki sem von kétségbe: hogy a személyeket és tárgyakat nem szabad egymással felcserélni vagy viszszás névén nevezni, mert máskülönben kaput tárunk a legnagyobb zavarnak, — kiáltóbb példát nem idézhetnénk azon közjogi botlásunknál, mely már egy századnál tovább Szlavóniának nevezteti velünk a mi Magyarország, Croatiának a mi Szlavónia.

Igaz, — egyes tudósok idejekorán figyelmeztették az illetőket a tévedésre; de, képzelem, doctrinaireknek szidalmaztattak általuk, kik a gyakorlati férfiakat működésökben megakaszthatnák, feltéve, hogy ezek eléggé gyarlók volnának magokat megakasztatni.

Szörényi László és Timon Sámuel már a XVII. század első felében, s utánuk mások, névszerint Szegedy János és Pray György versent hirdették, hogy Pozsega, Szeréin és Verőcze magyarországi vármegyék lévén, helytelenül neveztetnek Szlavóniának;

[1]) Legszabatosabban s az elméleti térről a gyakorlatira általmenvén, Szörényi László szerémi püspök formulázta a tételt, írván 1737 körül Vindiciae Syrmienses című munkájában: „Cum ergo regnum Hungariae de his tribus comitatibus, tamquam snis disponat, manifestum est eosdem ad illud perlinuisse, ac proinde etiam ad casum

hogy Szlavónia Varasd, Zágráb és Kőrös megyékből állván, ezek hibásan illettetnek Croatia névvel; s hogy végre Croatia csak a Száván túl vevén kezdetét, terjed onnan nem a Dráváig, hanem az Adriáig.

A figyelmeztetés elhangzott; az iskolák s a dicasteriumok egyiránt terjesztették az általant; sőt terjesztette maga a törvényhozás is.

Mellőzömaz 1741-ki 18. s 50. törvényczikkelyeket, melyekben az‚Alsó-Szlavonia‘ név talán erőszakos hermenevtica nélkül a mai Croatia alsó részeire értethetik és Szerémet semmi esetre sem foglalja magában; de az 1791-ki törvényczikkelyek tagadhatlanul terjesztették az általant.

Történt ugyanis, hogy a horvát követek az evangélikusok vallási jogai ellen viselt küzdelmökben, a magyar országgyűlések által is érvényeseknek ismert statútumaikra hivatkoztak, melyek Szlavóniából és Croatiából a nemkatholikusokat kitiltván, tőlök, különösebben az evangélikusoktól, ezen tartományok kebelében a birtoklási és hivatalviselési képességet, de sőt vallásuk gyakorlatát s a letelepedést is megtagadják.

Már pedig ezen szlavóniai és croatiai statútumok s a reájok oltott törvényczikkelyek Pozsegára, Szerémre és Verőczére nem alkalmaztathattak jogszerüleg, miután a nevezett megyék mindenha Magyarországhoz s nem Szlavóniához tartozván, ama

reincorporationis pertinere debere,“ — de a munka második, 174 6—ki kiadásában már kénytelen volt utána vetni: „nisi aliud regno et regi super hoc statuere videatur, prouti jani articulo 50. anni 1741. etiam statútum videtur.“

statútumok hozatalában nem vehettek részt; nem még azon esetre sem, ha csakugyan Szlavóniához tartoztak volna, mert az újított hittan keletkezésekor már török pasalikot képeztek[1]); török járom alatt voltak, midőn a Stiriából átharapódzott ellenreformatió a XVI-ik század végén s a XVII-diknek elején Szlavóniában és Groatiában gyökeret vert; török járom alatt maradtak majdnem 1690-ig, mely időközben az idézett statútumok alkottattak; s még ezután is csak évtizedek múlva hozattak Szlavóniával és Croatiával közigazgatási kapcsolatba.

Az 179%-diki diéta naplóiban nincsen nyoma, hogy a horvát statútumoknak Verőczére, Szerémre és Pozsegára nem alkalmazhatása a törvényhozó test kebelében valaki által kimondatott volna.

De kimondották a kívülállók; kimondotta egy „nóta quoad inferiorem Slavoniam et in eadem existentes trés comitatus: Verőczensem olim Valko dictum, Poseganum et Syrmiensem“ czimü röpirat; kimondotta Hajnóczi.

Hajnóczi József, a lánglelkű és nagytudományú ifjú férfi, ki nehány évvel később mint Martinovics társa elvérzett, azon munkájában, melyet az $179^0/_1$-ki diéta alatt az országgyűlés szervezéséről[2]) közrebocsátott, több rendbeli adatot sorolt elő annak bebizonyítására, hogy Dalmatia, Croatia és Szlavónia követei a többször említett megyéket épen nem kép-

[1]) Szerem már a mohácsi nap előtt volt török kézben; Veröcze 1529-ben, Pozsega 1537-ben, Valkó 1543-ban bukott meg.

[2]) De Comitiis regni Hungariae deque organisatione eorundem, s. l. 1791. 65-72 l. l.

viselik, mint melyek I. Lajos korától kezdve a legújabb időkig mindig Magyarországhoz tartoztak, Szlavóniához soha sem, s jelenleg is követeiket külön-külön küldik a diétára. Thesisét ugyan világos szavakkal a vallási kérdésre nem alkalmazta, dehogy irásközben az is lebegett előtte, sőt hogy Horvátország statutarius külön állásának teljes megszüntetésére czélzott, mutatja e megjegyzése: „Eddigelé még semmiféle oklevél sem tétetett közzé, mely arra mutatna, hogy Magyarország és Horvátország között némi kétoldalú szerződés létezik, s melyből azt lehetne következtetni, hogy ama részek küldöttei nem tartoznak azonképen, mint a magyar megyék, magokat az országgyűlésen a szavazatok többségének alávetni. Joguk, melylyel állítólag bírnak municipalis törvényeket hozni, nem egyéb, mint a külön mindenik megyétilletö jog: az ország törvényeivel nem ellenkező statútumokat alkotni. Ezen okoknál fogva, s miután mind a horvát főispánok mind az odavaló mágnások, de sőt a horvát városok s magok a turopolyai nemesek is részint saját személyeikben részint küldötteik által jelennek meg a diétákon: nem látom

a) miért ne küldhetnék jövendőre Varasd, Kőrös és Zágráb megyék is képviselőiket külön-külön az országgyűlésre, tartózkodván, magokat azontúl Dalmát-, Horvát-és Szlavonországok követeinek czifrán czímezgetni; — nem látom,

b) miért kellene nekik az 1504. 1., 1597. 46, és 1599. 23. ellenére úgynevezett Dalmát-, Horvát- és Szlavónországi gyűléseket tartani, két esetnek: bánjok

beiktatásának s ítélőmesterök választásának kivételével. Különben is a Nádasdy bán alatt tartott kétrendbeli ilyes gyűlés alkalmával kevésbe múlt, hogy az országtól el nem szakadtak, s ebbeli gyülésezési jogukról bizony csak búnbánatosan kellene emlékezniük.“

Az 179%-ki országgyűlés, conventféle hajlamai daczára, nem volt oly radicalis, mint Hajnóczi, ki névszerint az által, mit a horvát tartománygyülésről kevésbé alaposan állított, a három alsó magyarországi megyéről helyesen mondottak érvényességét is koczkáztatta. Innen ered, hogy Skerlecz Miklós zágrábi főispánnak a horvát követek nevében szerkesztett czáfirata, melyben meg akarta mutatni, „hogy Szlavóniának három alsó megyéje, értsd: Pozsega, Verőcze és Szerém, mindig Szlavonországnak és bánjának törvényhatóságához tartozott“[1]), kész hitelre talált, noha bizonyítékai, mint alább látni fogjuk, odvasok voltának, s legfelebb a bán ideiglenes intézkedését ama három megye, különösebben Verőcze egyes ügyei körül, nem pedig azoknak Szlavóniához tartozását tanúsították. S mert hitelre talált, nemcsak az evangélikusoknak ama megyékből kirekesztését továbbra is eredményezte, hanem a botlás magába az 1791: 26. törvényczikkelybe is belopódzott, melynek 14-ik szakaszában az,inferior Sclavonia‘ név a kérdéses megyéket jelenti.

Skorlecz állításainak alaptalan volta iránt nem lehet kétség.

[1]) Fundaments, quibus ostenditur, trés inferiores Slavoniae comitatus semper ad jurisdictionem regni et báni Slavoniae pertinuisse, Pozsony, 1791.

Annak előrebocsátása után, hogy a XI—XV. századok többrendbeli oklevelei bizonyítják, miszerint Pozsega, Szerém, Valkó és Verőcze ezen időközben magyar megyék voltak a szónak szorosabb értelmében; hogy ezt a magyar kincstár 1494. és 1495-diki számadásai is tanúsítják, azon megszorítással, hogy Verőcze ekkor,— mint utóbb látandjuk — ideiglenesen, s úgy látszik, csak adózási tekintetben, Szlavóniához illesztetett; hogy végre ezt többrendbeli törvényeink, névszerint az 1445: 22., 1447. tczikkelyek (Kovachichnál), úgy az 1478: 7., és 1498: 16. (a Corpus jurisban) az 1518; 1., s 1525: 36, 37. tcz. (szintén Kovachichnál.) sat. fennen hirdetik, lássuk mit mondanak a XVI. és XVII. századok írói.

Verbőczi, kit mint főfő tekintélyt első helyen kell neveznünk, Hármaskönyvében Szerémet, Valkót, Pozsegát és Verőczét a magyarországi megyék közé sorozza: Kőröst, Zágrábot és Varasdot pedig Szlavónia megyéinek mondja.

Broderics, ki mint szlavóniai születésű, mintszerémi püspök s mint magyar királyi kanczellár, hármas czínamel minden kifogáson felül levő tanú e tárgyban, a mohácsi ütközetről szóló munkájában Valkót, Pozsegát és Szerémet Szlavóniától világos szavakkal elkülöníti.

„Citerior Hungária ad Savi usque fluminis ostia cum Danubio excurrit, Valkonem, Posegam et Syrmium trés insignes provincias, quas nos comitatus vocamus, a Sclavonia divellens“; azaz: „Innenső Magyarország a Száva folyónak a Dunába szakadásáig terjed, Valkót, Pozsegát és Szerémet, három jeles tar-

tományt, melyeket mi vármegyéknek hívunk, elválasztván Szlavóniától.“

Gregoriancz Pál zágrábi és Újlaki Ferencz győri püspökök, az utóbbi egyszersmind királyi helytartó, az általuk 1552-ben I. Ferdinandnak ajánlott Qnadripartitumban Szerémet, Valkót, Pozsegát és Verőczét a virágjában volt Magyarország megyéinekmondják; Kőrös, Zágráb és Varasd megyéket pedig úgy említik, mint Szlavónia megyéit .

Verancsics Faustus 1583-ban, mint Rudolf király magyar titkára, diplomatariuma elébe ezt irta: „Magyarország felső megyéi: Szepes, Sáros, Torna sat. Ugyanannak alsó megyéi: Valkó, Pozsega, Szeréna, Verőcze, Bodrog sat. Szlavónia megyéi: Zágráb, Varasd, Kőrös.

Istvánii Miklós, az ország nagy történetírója, 1569-ben Maximilián magyar udvari kanszellériájánál titkár, s a tiszti hierarchia valamennyi fokain át a század végén nádorhelyettes, a horvátok között gyakor ízben, mint bíró, mint hivatalnok működő, Zágráb mellett Paukovecznek és Viniczának ura, Pozsegát és Valkót hisztoriájának számos helyein Szlavóniától külön eső magyarországi megyék képében említi.

Számunkra a legszabatosabb helyek, az 1536-dik évhez: Pozsega est citerions Pannoniae régió, vicina Illyrico (Lib. XIII.), azaz: Pozsega az innenső Magyarország vidéke, mely az illír földdel szomszéd; és szintén Lib. XIII. az 1537-dik évhez: Juga et saltus Garavitii montis Posegam a Sclavonia distermi-

nant; azaz: a garavicsi hegy bérczei Pozsegának határul szolgálnak Szlavónia felé.

Pető Gergely a XVII-dik század első éveiben horvát, ítélőmester, s 1630. tájban egy magyar krónikának szerzője, de mely csak 1660-ban adatott sajtó alá, írja: „magyarországi vármegyéknek neveik és számaik: 1. Szerém. 2. Valkó. 3. Pozsega. 4. Verőcze. 5. Tolna sat. Tótországi (azaz: szlavóniai) vármegyék neveik: 1. Varasd. *2.* Zágráb. 3. Kőrös. Az erdélyi vármegyéknek neveik“ sat.

Zelniczi Miklós zágrábi püspök írja 1599-ben: „Szlavónia mást jelent, és Croatia ismét mást; hogy Zágráb Szlavóniában fekszik, senki sem kétli; hogy felső Szlavónia ezen részét Croatiának nézik, tudom, de a köznép tévedése és hibája senkit sem foszt meg jogától.“

Zeiller Márton: a jeles geographus Írja 1660-ban:[1]),;Pozsega vár, melytől Magyarországban egy egész földterület nevét nyeri, mely közel fekszik Illirországhoz a Dráva és a Száva között, s melyet Szlavóniától a Garavicz hegye választ el.“

Végre Hevenesi Gábor az általa 1689. kiadott magyar földabrosz[2]) jegyzeteiben a magyarországi megyék közt nem említi Varasdot, Kőröst és Zágrábot, de említi Pozsegát, Szerémet és Valkót. —

Eszerint még ezen megyéknek a törököktől visszafoglalása után is—tudjuk, a mai Szlavóniának felszabadítása nyomban követte a főváros felszaba-

[1]) Beschreibung des Königreichs Ungarn und der dazu gehörigen Länder, Ulm, 1660. 228. 1«

[2]) Parvus Atlas Hungariae, Be'cs, 1639.

dulását — magyar megyéknek mondta mindhármát a tudomány. De a névzavar már ekkor mind inkább elharapódzott.

Szentiványi Márton, Hevenesinek a Jézus szerzetében társa, a mai horvát megyéket még helyesen Szlavóniának nevezi, írván[1]): „Szlavóniával határos éjszakról Magyarország és a Dráva; nyugotról Stíria; délről Horvátország, melytől a Száva választja el; keletről Rascia. Oszlik három megyére: Kőrösre, Zágrábra és Varasdra.“ Természetes, hogy az, ki e megyéket Szlavóniának nevezi, amazokat: Pozsegát, Valkót és Szerémet, nem hívhatta szintén Szlavóniának; de azt már nem tudván a tudós férfiú, hogy elfoglalásukig közvetlenül a magyar megyék sorában állottak, rájok adta a‚Rascia‘ nevet.

Az ok, mely őt arra birta, ez lehetett:

A kérdéses három megyében már a török korszak előtt, de a török uralom alatt még inkább — a sziavonok és magyarok tömegesen elhagyván székhelyeiket— feles számmal szerbek laktak. Innen van az, hogy aXVII-dik század közepén megjelent földabroszokon, névszerint Szerém és Valkó territóriumát e szó jelzi: ‚Rasciani‘, ‚Raizen‘. Visszafoglaltatásuk után, a lakosság rendkívül gyér volt e megyékben, de a régi szerb népesség maradványai új szerb gyarmatokkal öregbültek. 1687-ben Tolnából, Baranyából, Verőczéből, Szerémből és Pozsegából, a jelen katonai végek idetudásával, négy kamarai igazgatóság — a pozsegai, eszéki, pécsi és verőczei—képeztetvén egyelőre, ezen országrészben mindössze húszezerre sem

[1]) Miscellaneorum dec. sec. 1691. a 148. lapon.

ment a lakosok száma, s nem kevesebb mint hétszáz harmincznégy keresztyén s nyolczvanöt török puszta falu találtatott. [1]) Itt tág mező nyílt a letelepítésnek, tág, Bácsban is, mely egy nagy sivatag volt. Kezdetben azonban a hatalom csak a bevándorlásról, nem a letelepítésről is gondoskodván, a bevándorlottak példátlan Ínségre jutottak, és Kollonics bibornok s volt magyar kamra-elnök Leopoldnak 1689. őszszel benyújtott iratában feljajdúlt: „Viel tausend arme Leut, die man ohne Kreutzer Unkosten hätte erhalten können, hat man vor Hunger crepiren lassen, und was noch ärger ist, werden noch diesen Winter über, viel tausend verderben müssen, die man aus Bosnia und selber Orten mit guten Vertröstungen herüber zu kommen veranlasset hat, und anjetzo ehender ohne Reichung einziges Brods verschmachten lasset, als dass man ein temporarium remedium ergrifféte und öde Gründ überlassen wollte.“ Ennek orvoslására az 1690-ben s a reá következett években Csernovics Arzén közbenjöttével eszközlött szerb bevándorlás tömeges letelepítéssel, különösen Szeremben, hozatott kapcsolatba. S ekkor jelenvén meg Szentiványi munkája, nem csuda, hogy ő ama három megyét Rasciának nevezte el, anélkül azonban hogykövetőkre talált volna.

Leopold, 1698. december 11-én kelt egyik oklevelében a Szerémséget világos szavakkal Magyarország kiegészítő részének mondja,írván: „hogyherczeg dón Livio Odescalchinak a Szerémséget, mely Magyarországban a Dráva és Száva között fekszik,

[1]) Egykorú hivatalos irományok.

adományozta, s az adománylevelet magyar királyi kanczelláriája által ki is adatta“;[1]) de ezentúl hivatalos irományokban, a három megye már gyakrabban Szlavóniának czímeztetik, talán azért, mert a Dráva és Száva között feküdvén, mintegy Szlavónia folytatásául tekintetett; talán azért, mert a valódi Szlavóniára mindinkább elragadván a Croatia elnevezés, szükség volt tartományt keresni, melyet Szlavóniának lehessen czímezni.

Midőn 1700. septemberben az udvari kamara részéről gróf Volkra Ottó Kristóf pozsonyi kamarai alelnök két segédtiszttel, a magyar kanczellária részéről pedig gróf Nádasdy Ferencz, Kasó István és Nedeczky Sándor küldettek ki „Szlavónia rendezésére“, a Szlavónia szó már ama megyéket jelenti; sőt Szlavóniának nevezik magok a magyar biztosok is, azon iratukban, melyben a mikép eszközlött rendezésről számot adván, annak említése után, hogy a protestánsokat kizárták belőlük, s hogy a schismatikusokat a katholikus püspökök alá kell adni, folytatják ekképen:

„Az eddigien katonáskodott rácz nép, mely a puszták népesítésére fog alkalmaztatni, három évre minden köz- és magánteher alól (kivévén a rájok vetett nyolcz forintos fej adót, melynek fele az őrhad fizetésére, fele a kamarának vagy a földes uraknak leszen fizetendő) felmentetik; eme három év lefolyása után pedig a vármegyék törvényhatóságának, és az

[1]) J. Cinesiae Firmanas, Chorographia historica Syrmiensis et Újlakiensis ducatus. 1699.

ország minden terheinek, de melyeket mértékletesen kell reájok adni, vettetik alá.“

S most kijelelvén egyelőre az illető megyék határait, bérekesztik ekképen:

„Miután ő felsége szerémi főispánokul herczeg Odescalchi Livius és Jármi Ferencz szerémi püspököt, — valkói főispánná Draskovics Jánost,— pozsegai és verőczeivé, Joannovics Dávidot már kinevezte, mi az alsóbb tisztviselőket *így* neveztük ki: Pozsegai alispánná Hapsz Gábor Lászlót, adószedővé Stakics — Boznics János Györgyöt, esküitekké Radilovics Györgyöt és Spolarics Antal Miklóst; valkói alispánná Hillepront Jánost, helyettes alispánná és egyszersmind adószedővé Schwarczl János Endrét, eskütté Szántóházy Ferenczet; szerémi jegyzővé a mondott Hillepront Jánost, adószedővé Valter Pétert; — verőczei alispánná és adószedővé Lábos Endrét, esküitekké Kendey Jánost és Fordús Györgyöt; — a többi megyei tisztségek betöltését pedig (mivelhogy itt helyben ilyesre alkalmas több személy nem volt találtatható) magokra a főispánokra bízzuk. Ezen nemes vármegyék egyébiránt, megemlékezvén esküjükről, Magyarország törvényeihez és szokásaihoz törekedendnek alkalmazkodni.“

A berekesztésből, de az emlékirat egy másik pontjából is — mely a tisztviselőknek meghagyja, „hogy Magyarország többi megyéinek példájára járjanak el hivatalaikban“ — világos, hogy a „Szlavónia“ név előfordulásának daczára ezen megyék közvetlenül Magyarországba kebelesítettek; csak a magyar törvények és szokások tűzetvén ki bennök zsi-

nórmértékül, Dalmát-, Horvát- és Szlavonországok municipális jogaik nem említetvén, s arról hogy a bánnak, mint a nevezett országok rendes birájának lesznek alárendelve, szó sem tétetvén.

Innen van, hogy az 1708-diki országgyűlésnek május 26-án tartott ülésében, — mint a diétái naplóban olvashatni —

„gróf Keglevics Péter, mint pozsegai főispán panaszt tévén, hogy a kamarai tisztviselők Pozsega vármegyét teljesen felforgatták, kérelmet intézett a Rendekhez, miszerint a mondott'megyét Magyarország egyéb megyéinek szabaditékaiban részesíteni méltóztassanak“;

innen van,

„hogy a Rendek megegyezésével Mecséry Ferencz, mint a nevezett vármegyének küldötte, a megyei követek asztalának végén azonnal helyet fogott“;

innen van,

„hogy midőn kérdés tétetnék: vájjon nem tartozik-e Pozsega Horvátországhoz? s midőn figyelmeztetésül felemlítetett volna, hogy ez esetben magát külön követ által nem képviseltethetné, ott ülvén már a királyi tábla mellett Horvát-, Dalmát- és Szlavonországok követei, — végzés hozatott: hogy Pozsega vármegye nem Horvátországhoz hanem Magyarországhoz tartozik, hogy tehát szabad, sőt kell neki külön követekkel bírnia“;

innen van, hogy az 1712-diki országgyűlésen június 1-én kelt feliratukban a szorosabb értelemben

vett, magyarországi megyék közé sorozzák a kérdéses megyéket a Rendek, midőn III. Károly előtt

„az ország érdekében felfedezni akarták, mily súlyos terhűkre van az Pozsega, Verőcze, Bács, Szeréna, Valkó, Csongrád, Csanád, Arad, Békés, Zaránd, Torontál, Bodrog és Szörény megyéknek, midőn hol a határőri intézkedés neve alatt, hol a rácz népnek valaha adományozott királyi szabaditéklevelek ürügye alatt, nagyterjedelmü földterületeknek. . . . kellő bekeblesítése akadályoztatik . . Kérik tehát őfelségét a Rendek, hogy a félebb nevezett megyék az országba bekeblesítetvén, szokott vármegyei formába hozassanak“;

innen van az, hogy az idézett felirat következésében hozatott meg az 1715: 92. tczikkely ily tartalommal:

„Pozsega, Verőcze, Szerém, Valkó, Csongrád, Csanád, Arad, Békés, Zaránd, Torontál, Szörény — mint az ország szent koronájához tartozó megyéknek a rendek által szorgalmazott visszakeblesítésének megtörténendését;... nemkülönben Mármaros, Kraszna, Kővár és Közép-Szol nők megyék mind törvénykezési mind politikai tekintetben visszacsatolását a szent korona ős jogán alapulónak megismeri ő felsége“;

innen van az, hogy az 1715: 59. tczikkely következésében összeült országos választmánynak az 1722-diki diéta elébe terjesztett munkálatában olvassuk;

„a visszakeblesítendő országok, fejedelemségek, tartományok, területek, megyék, kerületek kétfélék: mert mások olyasok, melyek elejétől fogva az or-

szag szent koronájához tartoztak ugyan,... de mégis közvetlen főnökkel bírtak, például: Erdély vajdával, Horvát-, Szlavón-, Dalmátországok bánnal, Servia és Rascia deszpóttal; mások pedig olyasok, melyek az ország határain belül fekvő megyék és kerületek, . . minők: Mármaros, Kraszna, Kővár, Közép-Szolnok és a lefolyt diéta törvényczikkelyeiben (t. i. az 1715: 92-ben, mely a kérdéses megyéket is említi) érintett nehány más megye, kerület és terület; továbbá Temes megye, a Szörényi bánság, sa később szerzett (t. i. az 1715-diki országgyűlés után a passaroviczi békekötéskor) de Magyarország szent koronájának testéhez tartozó területekkel; arra kell tehát törekedni, hogy ezek mind törvénykezési mind politikai tekintetben a szent koronához visszacsatoltassanak;“ [J])

innen van az, hogy az 1 715: 112. 118. tczikkelyek által kiküldött más országos választmány is ezeket írja jelentésében:

„miután ezen hajdanta terjedelmesebb, de az ottomán hatalom által megnyesett Magyarország a dicsőséges és győzedelmes császári fegyverek által nagyobb részt már visszaszereztetett ugyan, de az ekkép elfoglalt szakított részek, az országhoz s a szent korona törvényhatóságához még nem csatoltattak vissza: az volna alázatos véleményünk, hogy az elszakított Pozsega, Verőcze, Valkó, Szerém, Bács, úgy Csongrád, Arad, Torontál, Bodrog, Zaránd, Békés megyéknek; továbbá, Dalmát-, Horvát- és-Szlavon-

[J]) Gyurikovics György, de situ et ambitu Slavoniae et Croatiae, Pest, 1844, 60. 1.

országok részére a varasdi generalatus által birtokolt területnek, . . visszacsatolásáért és visszakeblesítéseért kellene alázatosan könyörögni ő felségének. S hogy ezen könyörgésnek sükere lesz kétségtelenül, már annálfogva is remélhetni, mivel ő felsége ezt az inauguralis esküvel megerősített diplomájában, hogy cselekedni fogja, kegyelmesen és atyailag megígérte“; —

miből világosan kitűnik, hogy még 1723-ban is, — a sanctio pragmatica hozatalakor — király és ország a kérdéses megyéket közvetlenül Magyarországhoz tartozóknak s nem Szlavóniát vagy Alsó-Szlavoniát képezőknek tudták, vallották.

Igaz, az 1741: 18. tcz. Alsó-Szlavoniáról szóltában ezen megyéket látszik érteni;

az 1751: 23. tczikkely pedig rendelvén: „hogy Szerém, Verőcze és Pozsega megyék (Valkó ekkor már egyesítetett Verőczével) ezentúl is ő felsége által az országgyűlésre hivandók, hol ezen ország egyéb megyéi között ismét üléssel és szavazattal fognak bírni, fenmaradván egyébiránt Magyarországnak és a bánnak törvényhatósága,“

némi kapcsot mond ki ezen megyék s a bán közt, de nem mint egy régi jogállapot feleleventését, hanem mint ideiglenes fennmaradhatását az 1745-diki királyi bizottság intézkedésének, mely bizottság az 1715: 118. rendeletének ellenére, nem a nádor, hanem a bécsi dicasteriumok által neveztetett ki. Ehhez Engelshofen tábornok és gróf Patachich Sándor elnöklete alatt tagokul adatván b. Vajai László a magyar kamara részéről, Horvátországéról pedig

Busán János, Szaich János és Kerchelich Boldizsár az ismeretes horvát történetíró, — 1745. december 19-én és 21-én Mária Thereziának jelentést tett a bizottság: hogy a nevezett négy megyétől elkülönítetvén a katonai határőrző vidékhez szükségesnek találtatott terület, a fenmaradt rész három megyére osztatott s a banális és horvát hatóságba s ezáltal Magyarország koronájába visszakeblesítetett. Ismétlem, ezen intézkedés ideiglenes fennmaradhatását érti a felhívott törvényczikkely, melynek keletkezését Kerchelich ekkép adja elő: „Kérdés támadt: vájjon Szlavóniához (értsd: Horvátországhoz! vagy Magyarországhoz tartoznak-e ama megyék? Naysich Adám, horvát itélőmester, egyszersmind nagy mestere lévén az ambiguitásoknak, a kétértelműségeknek, indítványt tett, mely mindkét részt látszassák kielégíteni, s melynek folytán határozat keletkezett: hogy Szerem, Pozsega és Verőcze megyék ezentúl az ország (Magyarország) diétáira meghívassanak, és ezen ország többi megyéi között székkel és szavazattal ismét bírjanak, fenmaradván egyébiránt mind Magyarországnak mind a bánnak hatósága. Ezen ambiguitásokból s a törekvésből: mindenkinek eleget tenni, származik, hogy a mondott megyék mindkét ország hatóságának vannak alávetve, s rendeleteket vesznek mindkettőtől. Tudnillik: külön követeket küldnek a magyar országgyűlésre; adót mint magyarmegyék fizetnek, s mint ilyesek a magyarhelytartótanácscsal és Magyarországnak provinciális commissariatusával állanak viszonyban: a báni hatóság pedig annyiban terjed ki reájok, mennyiben a hor-

vát rendek közgyűlésére meghívatnak, mennyiben a királyi leiratokról a bán által értesítetnek, s menynyiben azonkívül pereiket a horvát ítélőszékek előtt viszik.“

S így maradt fővonásaiban az ügy 1848-ig. Hogy a magyar országgyűlés, jogát fentartotta őket Magyarországba teljesen visszakeblesíteni,s hogy magok ezen megyék is attól nem voltak idegenek, azt a mondottak után — úgy vélekedem — különösnek vagy épen törvénytelennek senki sem fogja tartani.

X.

Az imént előadottak után kétségtelen lévén, hogy a jelenleg Szlavóniának nevezett megyék a magyar birodalom alkotásától fogva közvetlenül Magyarországhoz tartoztak, s hogy még az 1751-diki törvényczikkely által is csak némi viszonyba hozattak Horvátországgal, de abba egyáltalában be nem keblesítettek: kétségtelen az is, hogy miután e viszony a felhívott törvényczikkely alkotása után közigazgatási után mégis valamivel szorosabbá vált, a Horvátország és Szlavónia közötti kapocs épen azon korszakban képződött, melyről Zágrábban azt tartják, hogy a horvát föld consistentiáját aláásta; s hogy tehát a horvát igények Szlavóniára, történeti alapon egyátalában nem igazolhatók;

a felebb említettekből pedig kétségtelen lévén, hogy Zara, Spalatro, Trau,Raguza sat. Horvátországhoz soha sem tartoztak, Horvátországgal soha sem voltak azon viszonyban, melyben felváltva Magyarországgal és Velenczével állottak: kétségtelen

az is, hogy a zágrábiak, ha az egyesült három királyságról beszélnek, azokat a jövendőben, feltéve hogy látnoki szemmel bírnak, igen is láthatják, de nem a múltban; hogy tehát ebbeli igényeik is históriai alap nélkül szűkölködvén, jure postliminii megadatásukat nem követelhetik; azok csak új szerződés alapján adathatnának meg nekik, mind a mai Dalmatia mind Magyarország részéről.

Az előadottakból végre következik még az is, hogy magának a mai Horvátországnak a Dráva és Száva közötti része a magyar birodalom első századában közvetlenül Magyarországhoz tartozván, a Szlavónia név, melyet századokig viselt, kezdetben csak nemzetiségi, nem államjelentéssel bírt, miért is még 1536-ban „Sclavonia hungarica“-nak neveztetik Oláh Miklós által j s épen a fajközösség tekintetéből hozatott előbb a törvénykezés és közigazgatás mezején kapcsolatba Horvátországgal, míg végre ennek neve is reá jutott. Jeléül annak, hogy a nemzetiségi igények valamint jelenleg teljes méltánylásra tarthatnak számot részünkről, úgy, mintegy ösztönszerűleg, a múltban sem tévesztettek szem elől a magyarok által.

XI

Folytatja a zágrábi körlevél:

„Ti, kedves testvéreink, magatok is tudjátok, hogy a Habsburg dynastia koráig három egyesült királyságunk kormányának élén mindig vagy királyi vérbeli herczegek (duces) vagy hatalmas bánok állottak, kik a népet az alkotmány alapján Magyarországtól egészen függetlenül kormányozták,

a mennyiben a megkoronázott királyokkal szinte egyenlő jogaik voltak. Ezen herczegek vagy bánok egybehívták országgyűlésünket s azon elnököltek, saját udvari kanczellariájok s udvari főméltóságaik voltak, a főtörvényszéknek s felebbviteli törvényszéknek ők voltak elnökei, mely ugyanaz volt, mi Magyarországban a királyi udvari törvényszék; más hatalmakkal szövetségeket és szerződéseket kötöttek. A király mellett ezen herczegek és bánok nemességet, nemesi földesúri jogot adományoztak, s háború és békeidőben a nép vezetői voltak.“

Hogy Horvát- ésDalmátországok kormányának élén néha királyi herczegek állottak, magyar királyi herczegek, azt senki sem vonta kétségbe; az tanúbizonyságul szolgál, hogy ezen tartományok a magyar korona nagybecsű boglárаiúl tekintettek.

Hogy ezen tartományok élén bánok, hatalmas bánok állottak, azt szintén még egy emberi lélek sem vonta kétségbe, hiszen, miután a magyar királyok meg sem kisérlették Horvátországot teljesen Magyarországba olvasztani, valakit csak kellett főkormányzóul ezen tartományok elébe állítani; ezen bánok pedig az első századokban talán még gyakrabban magyarok voltak mint horvátok, s magyarok voltak nem ritkán a közelebb múlt időben is; mit azért említek, hogy miután még 1848-ban is egy árva lélek sem akart Horvátországnak magyar bánt adni, a régmúltra ne mint paradicsomra tekintsenek vissza horvát testvéreink, hanem győződjenek meg arról, hogy épen az 1848. előtti tizedekben vált mindinkább nemzetivé országuk állapota.

A mi egyéb mondatik még az idézett helyben, azt, noha része, nézetünk szerint, nem áll, itt mégis

czáfolat nélkül hagyhatjuk, miután abból csak az következik: hogy a kérdéses tartományok nem olvasztattak be Magyarországba, nem pedig az, hogy csak a személyes unió kapcsában állottak velünk; — mert hogy ama fökormányzók, mint ilyesek, valaha Magyarországtól függetlenül, — hanem ha pártütőkké váltak — más hatalmakkal szövetségeket és szerződéseket kötöttek volna, azt a históriából senki sem fogja bebizonyítani.

Folytatja a körlevél:

„Ebből láthatjátok, kedves testvéreink, hogy nemzetünk saját országában nemcsak ugyanazon jogokkal birt, mint a tiétek Magyarországban, hanem inkább még nagyobbakkal, az úgynevezett helyhatósági jogokkal; mivel adó neve alatt csak felét kelle annak fizetnie, mit a magyar nemzet azon név alatt fizetett; nemzetünk az adriai tengeren szabad kereskedést űzött és Siciliából s más parti államokból a sót majdnem ingyen kapta; és végre folyton mentes volt a katonai beszállásolástól sat.“

Hogy a magyar nemzet öszves jogaiban részesítette a horvátokat, úgy hiszem, szíves megismerést érdemel ezek részéről. Hogy a horvátok helyhatósági jogokkal is bírtak,készséggel megismerjük, valamint hogy megismerte Verbőczi, írván: „Noha a dalmatok, horvátok, szlavóniaiak és erdélyiek a homagiumok és bírságok fizetésénél s más bizonyos peres ügyeknél és határidők megtartásánál (mint alább ez világosabban fog megmondatni) más és más, a mienktől igen különböző szokással élnek, s élniük és azt élvezniük szabadságukban áll, s magok közt ezekhez hasonlatos valamit a fejedelem megegyezésével most is rendelhetnek; mindazáltal ezen Magyaror-

ság átalános rendeletéi és végezményei (generál ia statuta et decreta, értsd: a magyar országgyűlésen hozott törvények) ellenére, s ellenére azon ítéleteknek és bírói határozatoknak, melyek a jószágok és birtokjogok *tényétől* a királyi curiában a rendes bírák által kiszolgáltatni, tartatni és kimondatni szoktak, semmit sem végezhetnek és semmiféle határozatot sem szabad hoznio k.“ —

Azon körülményt mi illeti, hogy a horvátok adó neve alatt csak felét fizették annak, mit a magyarok annak neve alatt kötelesek voltak fizetni, — azt jó lesz itt tüzetesebben érintenünk.

A Szlavóniát illető 1492-diki törvényczikkelyek közül a második rendeli: hogy azon esetre, „ha ő felsége bár mily oknál fogva most vagy idő múltával Magyarország lakosaival némi fizetéseket fog tétetni: akkor Szlavóniában, ennek régi szokása szerint, mely mindig s egész a jelen időig megtartatott, ama fizetések felét szedethesse be és tartozzék beszedni.“

Nem akarom tehát kétségbe vonni, noha a história ellenkezőt látszik bizonyítani, névszerint I. Lajosra és L Mátyásra nézve, hogy ez „mindig“ így volt II. Ulászló idejéig; annyi mindazáltal bizonyos,miszerint a magyar rendek biztosítani kívánták ugyan a horvátokat, hogy a királyok csak felét a magyar adónak szedhessék be tőlök, de hogy a királyok mindig módokat találtak, tőlök az egész magyar adót, sőt még ennél is nagyobbat behajtani; s névszerint I. Ferdi-

nand és Maximilián az erőtlen horvát conventusok által roppant adókat ajánltattak fel magoknak.

Ennek orvoslására a horvát rendek a magyar rendekhez folyamodtak, kik, mint Skerlecz hiszi, a-végett, hogy Horvátországnak Magyarországtól függését ezáltal is tanúsítsák; mint én hiszem, azért, mert a kivánalom törvényes volt, az 1593: 3., 1596: 9., 1599: 10, 1501: 3., 1722: 32., 1625: 8. tczikkelyekbe beiktatták, hogy Horvátország csak felét tartozik fizetni a magyar contributiónak; s többrendbeli későbbi törvények is egész az 1741: 54-ig e félfizetésre vonatkoznak, de a bánok, a királyi biztosok ezentúl is nagyobb adó kivetésére bírták a horvát conventusok at. Ennek megszüntetésére hozatott az 179%-diki magyar országgyűlésen az 59-dik törvényezikkely, rendelvén: „hogy mind Horvátország, mind felső Szlavónia három megyéinek: Zágrábnak, tudnillik, Kőrösnek és Varasdnak adója, mindig a magyar országgyűlésen, de Magyarország adójától külön tárgyaltassék, s ezentúl a magyar országgyűlésen kívül ne is öregbíthethessék.“

Innen, gondolom, világosan kitűnik, hogy Horvátország, azon jogának élvezetét, miszerint egykor a magyar adónak csak felét fizette, úgy eltávolítását az önkénynek, mely a horvát gyűlésekre rá parancsolta amaz adó emeltetését, a magyar országgyűlés patronatusának köszönheti; miért is ezzel, ad nótám Szakmárdianam: „jus aequale Hunnis est mihi, taxa minor“, a magyar vármegyék előtt dicsekedni, bizony felesleges volt. —

Folytatja a zágrábi körlevél;

„Mindezt, drága testvérek, ti jól tudjátok, valamint, hiszszük, hogy azt is fogjátok tudni, hogy mi horvátok II. Lajos király, a régi magyar királyok utódjának halála után, a mi nemzeti és állami jogaink öntudatában 1527. január 1-én cetinjei országgyűlésünkön I. Ferdinánd cseh királyt örökösödési joggal királyunkká választottuk, holott Magyarország őt még 1526 november havában királyául ismerte. Ezen mi első királyunk a felséges Habsburg házból, kötelessége és elődei példája szerint, magát és trónkövetőit szentül és ünnepélyesen kötelezte, hogy a három egységes királyság minden diplomáit, jogait, szabadalmait és rendeletéit, melyek annak és lakosainak az ő dicsőséges királyai által adományoztattak sértetlenül megőrzi és védelmezendi. (Omnia et singula eorum privilegia, jura, libertates et decreta, regno illi ejusque incolis et inhabitatoribus a serenissimis retro regibus eorum tradita et concessa salve et illaese conservare et manutenere volumus et intendimus . . . nec aliquid contra ea vei eorum, ullo unquam tempore attentaturos promittimus.)“

Hogy e szaknak czélzata iránt semmi kétségünk se maradhasson, jó leszen Kvaternik úr commentárját is ide iktatnunk:

„Az ausztriai ház dynastiája, mert pártatlan tanúja volt a horvátok által századokon át szakadatlanul, hősileg és szerencsésen viselt függetlenségi háborúnak, nagyon is jól tudta azon körülményt méltányolni, hogy őt a magyarok választása következtében Horvátországra még semmi jog sem illeti, valamint hogy törvényesen nem is illethette. Ennélfogva, noha már 1526. november havában a magyar többség által Magyarország trónusára emeltetve, sietett mindazáltal, magának a horvát nemzet választását külön kieszközölni; lelkismeretesen alávetette magát a legünnepélyesebb cselekménynek, melylyel jogát gyakorolhatja a nemzet, tudnillik a választási cselekménynek, mi által egyszersmind a mi koronánk souverainitási jogait a magyarral átellenben szintannyi ünnepélyességgel megismerte ...“

1526. november havában választották a magyarok I. Ferdinánd ausztriai főherczeget és cseh királyt Magyarország királyául (vide Corpus juris hungarici decreta Ferdinandi I.). Ha a mi országunk alá lett volna vetve a magyar koronának, akkor ezen magyar választás magát logikailag Horvátországra nézve is törvényesen és törvényszerüleg érvényesnek mutatta volna. De máskülönben volt. Mert a magyar választási cselekmény daczára a már Magyarország királyává választott cseh király Ferdinánd, hogy Horvátország trónusára jogot szerezzen, kénytelen volt magát, Magyarországtól függetlenül Horvátországnak is királyává választatni. Ha más historiai-diplomatiai érvre nem hivatkozhatnak is a horvátok függetlenségök mellett, ez egymaga tökéletesen elégséges volna souverainitásokat megóvni szemben Magyarország királyával, ki magát, mint egykor Kálmán, alávetette választásuknak.“

Ezen diatribékre szolgáljon válaszúi:

a.) Ferdinánd nem 1526. novemberben, hanem 1526. december 16-án választatott Pozsonyban Magyarország királyává;

b.) Ferdinánd, még october 26-án Jurisics Miklós és Katzianer János hadnagyait és Püchler János mehoui főtisztét követekül nevezte, kik megkisérlenék; vájjon nem fogadnák-e őt a horvát rendek, országgyűlésen kívül is, örököldési jogának alapján azonnal királyokul. E kísérlet meghiúsult; a horvát rendek kinyilatkoztatták, hogy Ferdinándot csak a részükről megtörtént választás után fogják királyokul ismerni,se végre tartson a magyar választó országgyűlés bevégezése után, hol ők szintén meg fognak jelenni, Horvátországban is választó gyűlést. Ők t. i. onnan indulván

[1]) Jászay Pál, a magyar nemzet napjai a mohácsi vész után, 286-1. a cs. titkos archívum irományainak alapján.

ki, hogy törvényes fejdelmök csak a magyar király lehet, kénytelenek voltak a magyar országgyűlés választását bevárni;

c.) s mert Ferdinánd is hasonló nézetben volt, azért december 5-én kelt, újabb megbízó levelében ama követeket, kikhez még a bécsi prépostot adta, a hűségi eskü bekivánatára, tehát horvát gyűlés tartására felhatalmazván,említi,hogy királyukul ismertetését „azon jogánál fogva, mely őt és hitvesét M agyarországra nézve illeti, s több egyéb tekintetekből sürgette“; [2])

d.) mert továbbá ez volt a horvát gyűlésnek is nézete, ezért 1527. januarius 1-én Czettinben Ferdinandot királyául választotta „szorgalmasan meggondolván azon jogok at, melyek kel ugyanazon fenséges királyunk, hitv esővel, említett fenséges kir ályné asszonynyal együtt, a magyar szent birodalomnak örökségijoggal megnyerésében, teljesen és elegendőképen felruházva és ellátvavan, főként ama többrendbeli megczáfolhatlan szerződések ere jenéi fogva, melyeket mi alaposan láttunk, olvastunk és ismét megolvastunk; végre a magyarországi rendelvények és határozatok szerint, azon ország karainak és rendéinek közgyűlésén, a közelebb múlt december

[1]) Cum . . . jus nostrum, quod nobis . . . versus regnum Hungáriáé competit exposuissemus, requirendo eosdem (ordines et status Croatiae) quatenus illius vigore aliorumque complurium respectuum intuitu in dominum et regem suum acceptarent etc.

16. napján Pozsony városában annak rendé szerint és törvényesen történt s kihirdetett választásnál fogva; de hasonlag figyelembe vévén ama sok kegyelmet sat. — ezek tekintetéből . . . ezen egész nemes Horvátország királyává elválasztottuk

e.) végre Ferdinand nem „a három egységes királyság“ királyává, mint a körlevél írója hiszi, nemig a hasonló jelentésű össz-Croatia királyává, mint Kvaternik úr állítja, választatott, hanem csak Croatia királyává; azaz: nem Dalmatia királyává, mert azt nem bírta Ferdinánd; nem a most Szlavónia nevet viselő vármegyék és katonai végek királyává, mert ezek mennyiben nem voltak még a török járom alatt, annyiban Magyarország kiegészítő részei voltak; nem is az akkori Szlavóniának, a mai Horvátország Dráva és Száva közötti részének királyává, mert annak rendei a czettini gyűlés előtt nehány nappal 1526. december 18-án megnyílt dombról gyűlésekben urokul Zápolyát fogadták; hanem csak a Száva, s illetőleg a Kulpa vizén túl fekvő, szoros értelemben vett „egész Horvátország“ királyává, mely akkor különben is már több évek óta, tényleg Ferdinánd kezeiben volt; kezeiben már a mohácsi vész előtt, II. Lajos megbízásából; csak ezen „egész Horvátországról“ van itt szó, s még erről sem egészen, mert hiszen ennek is része már a törököt uralta.

XII.

Folytatja a körlevél:

„Ép oly ünnepélyesen kötelezte magát III. Károly király 1712-ben, midőn a mi nemzetünk az ő országgyűlésén ugyanazon év martius 9-én, tehát tizenegy évvel előbb mint Magyarország, a pragmatica sanctio-t elfogadta, a maga és nőágoni utódainak nevében: hogy jogainkat, szabadságainkat, t. i. népünk és országunk történeti és állami jogát megtartani és oltalmazni fogja.“

Jó lesz egy füst alatt megtekintenünk a sanctio pragmatica ezen elfogadását, Kvaternik úr kalauzlata mellett, ki, igaz, jónak látta csak egy részét közleni az illető oklevélnek, de kinek hézagait mi szerencsések vagyunk máshonnan pótolhatni.

„Következik“ — írja Kvaternik úr — „kivonatban“ — hogy is lehet ilyes oklevelet csak kivonatban közleni? — a zágrábi nemzeti birodalmi gyűlés illető határozatának szövege

„Horvát és Szlavonországok úri karainak és rendéinek irományai és czikkelyei közül, melyek 1712. martius 9. s köv. napjain tartott közgyűlésükben, Zágrábban, méltóságos gróf Eszterházy Imre püspök és a báni tisztnek politikai ügyekben helytartójának elnöklete alatt hozattak, a hetedik.“

Azt hinné az ember, hogy ezen czímhez, melyet valószínűleg egy írnok tűzött másolatának elejébe, commentárt írni senkinek sem jöhet eszébe: de Kvaternik úr a „Horvát- és Szlavonországok“ „regnorum Croatiae et Sclavoniae“ szavak után zárjel közé írja:“

„A horvát királyság tehát ezen souverain cselekvény-

nél épen oly önállólag tűnik fel, a épen oly függetlenül Magyarországtól 3 minden egyéb koronáktól, mint bármely más európai hatalmasság ama korban.“

„Azon gondoskodásnál és bizalomnál fogva, — mondja a horvát sanctio pragmatica — melylyel az úri karok és rendek biztosítani kívánják hazájukat (Kvaternik úr közbenszúrja: „t. i. Horvát- és Szlavonországokat,“) a korábban felmerült veszélyek, s a netalán bekövetkezhető interregnum gyászos zavarai elől,“

a mi jő, azt kihagyta Kvaternik úr, —

„s azonfelül hogy ezen tettök által a dicsőséges ausztriai ház bőségesebb kegyelmét és kegyes kormányát kiérdemeljék,“

ezt, mondom, kihagyja s pótlékul a következő commentárt szúrja közbe:

„már innen is világos,hogy ami nemzetünk,elfogadván a pragmatikai sanctiót, anélkül hogy ennek Magyarország s a maga partiumai részéről történt elfogadását bevárná, mint souverain hatalmasság cselekedett,hogy tudnillik birodalmát az interregnum veszélyei elől megóvja; mert nem tagadhatni, hogy, ha például Károly király egy vagy két évvel a sanctio pragmaticának általunk elfogadása után meghalálozik, birodalmunk ezen alaptörvény erejénél fogva, az interregnum s a forradalmak veszélyei elől biztosítva lett volna, holott Magyarország a legnagyobb valószínűséggel az anarchiának s a belviszályoknak jut zsákmányul. S miután nemzetünk szükségképen jól tudta, hogy a magyarok akkor még el nem fogadták a sanctio pragmaticát, egyszersmind souverain szabadságának teljes öntudatában járt el, magyar meghazudtolástól nem tartva, mert máskülönben királyának azt tanácsolta volna, hogy eszközölje ki előbb a magyar elfogadást. Midőn elődeink ekkép jártak el ad assecurandam pátriám su-

am, teljesen ignorálták a magyarokat és az ő partes annexaeiket— Ezen cselekvényöket továbbá következőkép indokolták:“ „melynek (az ausztriai háznak) ha fineme kihal, — (de hogy ezt az isteni jóság örök időkre fentartsa és virítani hagyja, kívánják) a nőnemnek is királyi jogát s e jogának általa gyakorlatát elvállalják, ’) s magokat arra bízzák.“

„Reméljük, folytatja Kvaternik úr, Europa közvéleménye nemzetünk jogainak ezen souverain átszállítását az ausztriai ház női öröködésrendére, legalább annyira fogja tudomásul venni, mennyire eddigien mindig csak a magyarok igényeit szemben velünk, a partes-re való áljog által tévútra vezetve, fájdalom, nagyon is figyelmére méltatta.

A mi következik, még erősebb bizonysága koronánk függetlenségének és a mi pragmatica sanctiónk horderejének Magyarországgal szemben, mert elődeink itt figyelemre méltó feltételt állítottak fel,sine qua non‘-ul“:

„tudnillik a dicsőséges ausztriai vér azon és olyatén nőnemének (királyi jogát), mely nemcsak Ausztriát, hanem a stájer, karánt és krajni tartományokat birtoklandja s melynek az említett Ausztriában leszen széke.“ (Magyarországról itt semmit sem akart tudni a mi birodalmi gyűlésünk.)

„Ezáltal különbözik a mi pragmatikai sanctiónk bel- és hordereje lényegesen Magyarországétól. Mert, ugyanis, miért kötötte ki nemzetünk ezen feltételt? Mert históriai és nemzeti jogai voltak s vannak még most is ezen szlovén országokra; ha ezen országoknak elidegeníthetlenül és felosztathatlanul kell az ausztriai ház mellett maradniok, akkor a horvát koronától sem szabad elválasztatniok, vagy az ezen királysággal való nemzeti kötelékből kikülönítetniök. Már a mi

[1]) Világos, hogy mit akartak mondani, de a fogalmazat kissé kuszáit: „foeminini etiam sexus relinendum in eosdem regium jus, praerogativa et jure regis et regni exercendum.

elődeink, midőn a habsburgi házat nemzetük főnökéül választék, kikötötték a postulatumot: az ausztriai-horvát országokat Croatiával egyesíteni; s midőn nemzetünk később ezen feltétel teljesítését sürgette, I. Ferdinánd királytól következő diplomatikai választ nyert iránta: „A XIII-dik pontra, mely az ausztriai hazáknak és Croatiának egyesülését illeti, ő felsége válaszul adja: hogy most az ügyek roppant halmaza miatt arról nem hozhat határozatot, hanem alkalmas időben határozni fog iránta.“

Bizony, erős dolgokat ír Kvaternik úr. A horvát közgyűlés kívánta, hogy fejd elme az legyen, ki egyszersmind Stíriának, Karántföldnek és Krajnnak leszen fejdelme: nem azért, mert ezen tartományokra históriai és nemzeti jogai voltak Horvátországnak, hanem azért, mert ezen tartományok Horvátországot a magok költségein egy századnál tovább oltalmazták a törökök ellen; s mert ha ezek más fejdelmet uralnak, természetesen Horvátország oltalmáról nem fognak gondoskodni. I. Ferdinánd halála évében a horvát, a szlavóniai s a kanizsai végek oltalmához hónaponkint negyvenötezer ötszáz negyvenhét forinttal járult a császári pénztár. Ferdinánd halála után, felosztatván fiai között az ausztriai tartományok, ama költségeket csaknem kirekesztőleg Stíria, Karántföld és Krain (s velők Grörz) viselték. A végek, a külön államkát képező Fiúmétól a tenger partján Zengig terjedtek; a Zenget körülövedző szikla-előfoktól a móriak erdőségek hosszában, által a hegyeken, Szlúnig; onnan az Unna felé, mely Horvátországot Bosniától elkülöníti, s melynek egyik szigetén Bihács emelkedik. E vártól a Száva mentében Zágráb felé vonultak a végek. Innen nem

messze egy földszegletben, melyet az Odrának a Szávába szakadása képez, fekszik Sziszek, hosszas ideig a zágrábi káptalannak a törökök ellen erős vára. Nehány ezer lépéssel alább, Kresztovicztól és Gorától éjszakra, a Kulpa, miután a horvát végeket, melyeken belül Petrinia és Kosztanicza feküdt, a szlavóniai végektől elkülöníté, a Szávába omlik. Ezen földrész, melyet Krajntól a sichelburgi hegyek választanak el, s melyet szélességében a Velebit s aKapellabérczsor hasítanak át, előfala volt Krajnnak; valamint Stiriának előfalul szolgáltak a szlavóniai végek: Kapronczа, Szentgyörgy, Kőrös, Ivanics, Ludbreg, Várasd. ') — Ezen végek költségei,mint felebb érintők, Stiria, Karintia és Krajn által viseltetvén, mihez képest a nevezett tartományok 1578-ban Bruckban szerződésre léptek egymással; s 1712-ben még ok lévén a török túlsúly megújulásától tartani, mint kik akkoron még a Bánságot is birtokolták, — e miatt óhajtotta a horvát gyűlés, hogy neki az legyen királya, ki a nevezett tartományoknak is fejdelme, nem pedig azért, mert szlovén joguak voltak.

„A horvát bírodalomgyűlés ezen alkalmas időt — tudnillik, hogy Horvátország Stiriával, Karántfölddel és Krajnnal egyesüljön — akkor teljesen megérkezettnek vélte, mikor a pragmatica sanctiót elfogadta, de ezáltal Horvátország államviszonya az örökös tartományokhoz, Magyarországétól egészen elkülönítve „törvényesen“ feltételeztetett, mi a horvát korona függetlenségét különösebben tanúsítja.“

Hogy a horvátok, midőn Ferdinándot. Czettinben magoknak királyul választották, nem kötötték ki „Horvátországnak az ausztriai horvát tartomá-

[1]) Hurter, Gesch. K. Ferdinands II. und seiner Aeltern.

nyokkal, (értsd: Stiriával, Karántfölddel, Krajnnal) összekapcsoltatását“ — mutatja maga a választási oklevél, melyben ama feltétel nem fordul elő.

Igenis, 1527. májusban Ferdinánd egyebek közt ezt is íratta a horvátoknak: „az ausztriai házak és Croatia egyesülését illetőleg válaszul adja ő felsége, hogy neki most roppant sok dolga lévén, aziránt most nem határozhat, de mikor majd alkalmas ideje leszen hozzá, határozni fog iránta.“

Hogy Ferdinánd e válaszát megérthessük, tudnunk kell, hogy mire íratott az válaszul:

„Felséged tudni fogja — üzenék 1527. április 28-án küldötteik által Ferdinándnak a horvátok — hogy felséged minket alattvalóiul keresett, ígérvén, hogy bennünket társul ád többi örökös tartományainak, és megtart szabadságainkban és szokásainkban és a keresztyén hitben; ígérvén, hogy ezer lovast és kétszáz gyalogot, kik martalóczoknak neveztetnek, *fog* itt nálunk Horvátországban tartani, kiknek mindig kész pénz járandki fizetésül, s hogy azonkívül a végvárakat puskásokkal és eleséggel fogja ellátni, s a karánt széleken sereget tartani a mi segédünkre. Mind ezen ígéreteket, *felséges úr,* mi természeteseknek találtuk, mert Magyarországnak néhai boldogemlékezetű királya évenkint Horvátországra, még pedig csak a bánra és a puskásokra, hatvanezer forintot fordított, és azonkívül segédet nyújtott az uraknak és nemeseknek; és Szlavónia[1]) is a maga

[1]) Zágráb, Körös, Varasd, sat., melyek Zápolya! uralták. Innen is látszik, mily alaposan mondhatta Kvaternik úr, hogyFerdinánd Czettinben „Ossz Horvátország“ királyául váiaszlatott.

egész hatalmával mindig támaszt nyújtott nekünk és oltalmunkra egyes volt velünk, sat.“

Ferdinánd kissé költségesnek találhatta Horvátországnak „a német hazákkal való ezen unióját,“ s azonfelül épen most készülvén Magyarországba, — mit válaszában önmaga is említ — melyet, ha hatalmába ejt, Horvátországot különben is, mint magyar király fogja birtokolni: „alkalmasabb időre“ halasztotta a nyilatkozatot; olyasra, mely azon értelemben, mint Kvaternik úr érti, nem következett be soha.

„Kívánalmaikat és feltételeiket — írja Kvaternik úr — ekkép fejezték ki a horvát képviselők:

„őszinte és egyértelmű szándék áital vezéreltetve végzik, kinyilatkoztatják, elhatározzák, s követ uraikat ő császári királyi felségéhez..

Hol vannak e sorokban azon kívánalmak és feltételek, melyekről Kvaternik úr szól? s ugyan miért szakítja itt félben az oklevelet? Lehettek okai, hogy ezt tegye; de nekünk ilyesmire semmi okunk sem lévén, íme, ide írjuk a folytatást:

„... követ uraikat ő császári királyi felségéhez rendelik kiküldetni, kiknek főleg azt fogják utasításul adni, sőt utasításul adják már jelenleg: hogy a mondott úri karoknak és rendeknek, önszántukból és szabad akaratukból keletkezett és nyilvánított ezen végzését és bizodalmát, ő császári királyi felségének az úri karok és rendek nevében bemutassák és felajánlják. És viszont ő cs á s z á r i k i r á l y i felségének és dicsőséges örököseinek ke-

gyelmességét a boldogemlékezetú ausztriai fejedelmek és magyarországi királyok kegyes végzeményeiknek, ígéreteiknek és biztosításaiknak, — valamint ezek Magyarország és a hozzákapcsolt részek diétái actáikba sa mondott úri karok és rendek számára kelt magánoklevelekbe beiktatvák — kegyelmes foganatosítását, mindezeknek megtartását fogadó diplomának kiadása mellett, kérjék ki.“

Ez tartalma azon oklevélnek, mely, mint Kvaternik úr mondja, Magyarországot teljesenignorálja; s melyet III. Károly azzal viszonzott, hogy a felajánlást kegyesen fogadta, de a horvát küldötteket a magyar országgyűlés elébe utasította, „melynél ő oda fog működni, hogy a hová a horvát rendek arány - zanak, azt Magyarország karai és rendei is elfogadják“ (operám daturi, ut quae cepistis consilia, ea quoque inclyti regni Hungariae status et ordines amplectantur). Tette ezt kétségkívül azért, mert aziránt nem lehetett kétsége, hogy a horvát gyűlés amaz oklevele a magyar diéta beleegyezése nélkül érvénytelen.

A magyar országgyűlés pedig jónak látta, még tizenegy évig késni a sanctio pragmatica elfogadásával; s ekkor elvállalta mind Magyarország, mind a hozzátartozó részek számára. III. Károly halála után a bécsi kabinet számtalanszor hivatkozott diplomatiai emlékirataiban az 1723-dik törvényre, mint mely Mária Teréziának a magyar korona összes birodal-

mát biztosítja; az 1712-diki zágrábi oklevelet soha még egy szócskával sem érintvén.

XIII

A horvát publicisták, hogy bebizonyíthassák, miszerint az 1723-diki magyar sanctio pragmatica rótok nem intézkedik, azt állítják: hogy a „partes subjectae, partes adnexae“ alatt Dalmát-, Horvát- és Szlavonországok nem értetnek

Halljuk Kvaternik urat, s lássuk, mint bizonyítja be állítását:

1) „A mohácsi ütközet előtt sem a történelemben, sem a corpus juris hungariciban nem volt ismeretes a reánk, horvátokra nézve, infamis elnevezés: Partes subjugatae, subjectae, annexae, melyet a XIX. században reánk igyekeztek tukmálni; sőt mind ezen ütközet előtt, mind ezen ütközet után diplomatikai és történelmi czímzetünk ez volt: „Regnum Croatiae vagy Sclavoniae.“

Felelet:

Tudtomra még soha senki által sem állítatott, hogy a corpus juris hungarici vagy más valamely magyar közjogi iromány Horvátországot ‚partes subjugatae[4] név alatt értené; de igenis számtalanszor a‚partes subjectae[4] szavak alatt, még pedig nemcsak a mohácsi ütközet után, hanem a mohácsi ütközet előtt is.

„Midőn mi — mondja I. Mátyásnak 1463-ban Tolnán kelt végzeménye — híveinkkel, Magyarországunk s az ennek alávetett részek főpapjaival, báróival és nemeseivel, általunk Tolnavárba kitűzött jelen közgyűlésökben együtt voltunk, s ezen országunk hasznáról és jólétéről intézkedtünk.“

S hogy Mátyás a „Partes subjectae“ alatt itt Horvátországot is értette, mutatja, épen ezen tolnavári országgyűlésnek, melyre mint imént láttuk, Magyarország s az ennek alávetett részek Karai és Renndei voltak hivatalosok, végzeménye, különösebben e végzemény kezdete: „Mi Magyar-, Dalmát-, Horvát-, Szlavonország és az erdélyi részek főpapjai, bárói és nemesei“[1]).

Továbbá: „Partes subjectae“-ról, „alávetett részekről“ szólanak, és Horvátországot is értik e név alatt az 1492. 7. s 1518. 12. törvényczikkelyek, melyek szintén a mohácsi ütközet előtt keletkeztek.

Végre: Verbőczinek Hármaskönyvében, tehát a Corpus juris hungarici-nek 1526. előtti részében olvasható:

„És miután Dalmát-, Horvát-, Szlavón- és Erdélyországoknak — melyek tudnillik ezen Magyarország koronájának régóta vannak alávetve és abba bekeblesítve, — szokásaik a mi törvényünktől kissé eltérnek és attól különböznek.“

2) A mohácsi csata s a magyarok teljes megbukása (de nem a horvátoké) után, Magyarország ezen szomorú catastropha következésében politikailag és nemzetileg oly mélyen süllyedt, hogy I. Ferdinánd országlásának végén nemcsak Erdély, hanem Magyarországnak is két harmada járom alá került, a maradék pedig a Portának adófizetővé vált. Horvátország ellenben, mint historiailag bebizonyítatott, küzdvén bátran a török barbárság ellen, függetlenségét fenntartotta.

[1]) Kovachich J. M. Sylloge decretorum comitialium, Pest, ISI8. I. 178.

A mohácsi vész után, ezen járombeli állapotban, Pozsonyban tartott első magyar országgyűlés (1526. dec. 16.).„

1526. december 16-án, midőn a magyarok „járombeli állapotban“ amaz országgyűlést tartották, a szoros értelemben vett Magyarországnak egy talpalatnyi földe sem volt török járom alatt, de igen Horvátországnak s a mai Szlavóniának részei.

3) . . . „ezen országgyűlés olyas diplomatikai elnevezést adott magának, mely addiglan, öt század lefolyása alatt, soha sem használtatott, soha sem hallatott; ezen országgyűlés tudnillik: „Congregatio generális regni Hungariae et partiam eidem subjugatarum“ nak nevezte magát. Holott a mohácsi csata után Horvátországban tartott első országgyűlés „Conventus generális universitatis nobilium regni Croatiae“nek neveztetett, s a magyaroktól is választott király által annak ismertetett, annak címeztetett.“

Felelet:

Sehol sem olvastam, hogy az 1526-diki pozsonyi országgyűlés magát: „Congregatio generális regni Hungariae et partiam eidem subjugatarum“-nak nevezte volna. Itt vagy irás- vagy olvasáshibának kell lenni, „subjectarum“ helyett.

4) „Magyarország Összes történelmében, egészen a mai napig, az egész Corpus jurisban sehol sincs megírva, hogy Horvátország ezen czím:‚Partes subjugatae, subjectae vagy annexae[4] — alatt értetendő. Legalább nem 1723. előtt, mi ezen esetben a dolog velejét képezi.“

Felelet:

Elmellőzvén egyszer mindenkorra a „subjugatae“ szót, mint testnélküli agyrémet, vagy oly valamit, mi csak zavarokozás végett vettetik be a vitába; ismételjük, mit már az 1) ponthoz megjegyeztünk: hogy a magyar corpus jurisban, még pedig 1723.

előtt világos szavakkal van megírva: hogy a‚Partes subjectae‘ név alatt Horvátország is értetendő.

5) „Ellenben: Horvátország ezen három század lefolyása alatt folytonos és szakadatlan összeköttetésben állott a király személyével és udvarával közvetlenül országgyűlései által.“

Felelet:

Hogy saját közgyűlése, vagy — ha úgy tetszik — saját országgyűlése által ' s közvetlen összeköttetésben állott a királylyal, soha senki sem tagadta.

6) „Nemcsak azon időben, mikor a‚partes subjugatae[1] (értsd: subjectae) Magyarországban először felmerült, t. i. 1526-ban (értsd: sokkal korábban), hanem az arra következett hatvanhét év lefolyása alatt is (1593-ig), a horvát nemzet semmiféle politikai összeköttetésben nem állott az országgyüsek által Magyarországgal. Következőleg: Horvátország ezen időben, logikailag és törvényesen soha sem eshetett a kérdéses elnevezés alá, mert különben az akkori magyar országgyűlések valamelyikén, mint kiegészítő résznek kellett volna képviselve lennie.“

Felelet:

Ha Kvaternik úr nem akarja, hogy Horvátország az akkori magyar országgyűléseken képviselve volt legyen, töröltesse ki az 1568-ban szent Jakab előtti vasárnap tartott horvát gyűlés jegyzőkönyvéből a következő végzeményt:

„a pozsonyi diétára követekül választatnak Aranyasi Demjén ítélőmester, Petricsevics János helyettes-ítélőmester és drezniczai Kapitánffy István“:

töröltesse ki az 1569. júliusban tartott horvát gyűlés jegyzőkönyvéből a következő végzeményt:

„a pozsonyi diétára újból választatnak az előb-

beniekből ketten (Petricsevics és Kapitánffy), harmadikul pedig hetesi Petthes Imre ítélőmester (a tisztéből kilépett Aranyasi helyébe“);

töröltesse ki az 1571. novemberben tartott horvát gyűlés jegyzőkönyvéből a következő végzeményt:

„a pozsonyi diétára választattak követekül Dombrai Tamás zágrábi kanonok, Petthes Imre ítélőmester és Druskóczi Gáspár.“

sat. sat. sat. egész 1593-ig.

7) „1593-ban és a következett 120—130 években megjelentek ugyan, de csak igen ritkán, még pedig a keresztyénség legnagyobb veszélyének idején és alkalmával Horvátország birodalmi gyűlésének követei a magyar országgyűlés helyén tartózkodott saját királyuknál, hogy ennek, nem pedig az országgyűlésnek, ügyeiket előadják s azokat elintézzék vele. Akár minő lett legyen tehát a magyar országgyűlés akkori czímezgetése, Horvátországra nézve onnan semmi sem következik; mert valamint ezen kifejezés „partes subjugatae“ 1593-ig a mi birodalmunknak nem praejudicálhatott, épen oly kevéssé praejudicálhatott neki a magyar országgyűlésnek mindinkább divatba jött ebbeli kifejezése „et partium eidem subjectarum“ azon oknál fogva, mert a mi királyunk épen Pozsonyban tartózkodott és ott követeink által felkerestetett.“

Felelet:

1593-tól 1723-ig nem volt magyar király által kihirdetett országgyűlés, melyen a horvát követek jelen nem lettek volna, még pedig akár nagy, akár kis, akár semmiféle veszélyben forgott legyen a keresztyénség; akár tartózkodott, akár nem tartózkodott az országgyűlés helyén az ő „saját“ királyuk; je-

len voltak tehát azért, hogy ügyeiket az országgyűlés elébe terjeszszék.

Innen van, hogy az 1593. januáriusban tartott horvát gyűlés a magyar diétára küldött követeinek egyebek között utasításul adta,

„hogy azon esetre, ha a király s a rendek között az ország szabadságának ügye meg fog vítattatni, követ urak legyenek a béke barátjai, de egyetlenegy pontra nézve se szavazzanak akár félelemből, akár kedvkeresésből az ország szabadsága ellen, hanem mindenre nézve a magyarokkal tartsanak és segédüket jajgatva s könyörögve kérjék ki“;

innen van, hogy az 1605. év végnapjaiban tartott horvát gyűlésből a magyar rendekhez küldött követeknek utasításul adatott: mondanák ki,

„hogy a magyar rendek azon intézkedését, miszerint a magyar koronát az országból kivitetni engedték, nem helyeslik Szlavónia rendei, — jobb lesz azt Pozsony várában tartani;

hogy a kincstárnokra nézve értsenek egyet a magyar rendekkel“ sat.;

sat. sat. sat, egész 1723-ig.

Mindezen országgyűlések törvényei az ő hozzájárulásukkal hozattak, valamint az ő hozzájárulásukkal értette a törvény Horvátországot előbb a „partes subjectae“, majd a „partes annexae“ név alatt; az utóbbi kifejezést léptetvén őseink készséggel az előbbi helyébe, mert horvát testvéreinknek kedves dolgot véltek vele cselekedni.

8) „Valameddig tehát a magyarok az ítélethozó világ

előtt nem fogták azt történelmileg és törvényileg bebizonyítani, hogy e fogalom: „partium eidem subjugatarum, subjectarum, annexarum“ alatt, ezen elnevezés behozatalakor Horvátországot kell érteni, mindaddig ezen elnevezés alapján semmiféle igénynyel vagy követeléssel nem léphetnek fel ellenünk; mert ha 1526-ban Horvátország ezen fogalom alatt nem értetett vala, akkor mindenkire nézve, kit a szenvedelem vagy az elbizakodás meg nem vakítottak, szembeszökő a következtetés, hogy tehát 1848-ban sem foglaltathatott benne.“

Felelet:

Hivatkozhatnom Verbőczire, de önök fel se veszik azt a jámbor Verbőczit.

Szolgálok tehát olyas történelmi és törvényi bizonysággal, melyet magok a horvát rendek állítottak elő.

A bécsi császári titkos levéltárban van egy oklevél hatvanhárom pecséttel, s ilyes tartalommal:

„Mi, Egervári László Dalmát-, Horvát- és Szlavonországok bánja sat., Frangapan Bernát *Zeng,* Veglia és Modrus grófja, továbbá: Frangapan Miklós, János és Mihály szintén Zeng, Veglia és Modrus grófjai, Károly korból gróf Blagay István és Mihály grófok, Zrini Péter és Pál, szomszédvári Hening János, Balsa szent-szávai herczeg, Batthyány Boldizsár, Bocskai Péter, Rohfi Bernát, Pogány Péter, Mikolicsics György, Kerhen Mihály, Szempcsei György, Mogorics Tamás, Gudóczi Péter, petnyai Szubics Kristóf, Kasztellánfi György, Thurbelt Miklós, Martinuzevics Jakab, Guzics György és Máté, Lónyay Albert, Bocskai Miklós, Brukovics György, Perusics

Gáspár, Farkasics Gáspár, Szubics György, Martinuzevics Tamás, Herkfi Miklós, Hassagi Imre, Peszéri János, Pogány György, Bucsics László, Mindszenti János, Bucsinczi Illés, Bolkovics Pál, Krucsics György, Orlovcsics György, Jeskovics János, Keglevics János, Bobojlics György és Márk, Mikcsics János, Stubiczai László, Pekri László, Rezics Miklós, Plavicsevszki György, Maretics Vojko, Otmics Szidán, Petricsevics Pál, Orros Miklós, Orecsóczi György, Cseszteczi János deák, Gereczi Péter, Orlics János, Kernyák János és Orecsócsi János, s Horvát- és Szlavonországok többi zászlósai, főbbjei és nemesei, megismerjük és tudtára adjuk ezzel mindenkinek: hogy miután a közelebb múlt napokban mindazon háborúskodások, egyenetlenségek, meghasonlások es ellenségeskedések, melyek a fenséges és magasságos fejedelmek és urak, Fridrik császár és Maximilián római király urak, ő hatalmasságaik között egy részről, valamint néhai Mátyás, Magyar-, Cseh-, Dalmát-, Horvát sat. országok dicsőemlékezetü királya, s aztán a fenséges úr, Ulászló, hasonlag Magyar-, Cseh-, Dalmát-, Horvát sat. országok királya, a mi legkegyelmesebb urunk és Magyarország között a másikról, régebben támadtak s egész a jelenkorig folytattattak, bizonyos szerződések erejénél fogva, melyekre ő felségeik, követeik által, kölcsönös értekezlet folytán léptek, néminemű feltételek és alkupontok mellett lecsillapítattak és épen megszüntettek; s minthogy Pozsonyban szent Lőrincz hitvalló napja utáni hétfőn az Úrnak ezer négyszáz kilenczvenegyedik esztendejében a mondott három

felség s országaik és uradalmaik, fejedelemségeik és alattvalóik között örök béke és egyesség köttetett és megerősítetett; és egyebek közt kivált ez ment határozatba és végzésbe: ha a mondott fenséges úr Ulászló király, a mi legkegyelmesebb urunk ágyékából törvényesen nemzett figyermekek nélkül találna kimúlni, vagy ilyeseket maga után hagyván, azok tőle származó örökösök nélkül haláloznának meg: ez esetben a mondott fenséges urat, Maximiliánt, a rómaiak, s Magyar-, Dalmát-, Horvátországok sat. királyát, vagy ennek nemlétében valakit fiai közül, vagy ezeknek nemlétében ágyékaikból egyenes ágon törvényesen származó fiörököseik közül valakit Magyarország főpapjai, bárói, grófjai, főbbjei, nemesei, városai és egyéb lakosai, úgy maga az összes ország, s az ehhez tartozó országok és tartományok, valóságos, törvényes és kétségbevonhatlan királyokul és urokul tartozzanak választani és elfogadni. Mi tehát, mivelhogy a mondott Horvát- és Szlavón ország ok, s mi valamennyien, valamint ezen országok többi lakosai is, Magyarország koronájához s magához Magyarországhoz tartozunk tudnivalóképen régtől fogva, s ezen koronának és országnak alá vagyunk vetve (eisdemque coronae et regno subjecti sumus): ez okon, valamiképen a mondott Magyarország egyházi urai, bárói, grófjai, főbbjei és nemesei, az e végre egybehívott jelen budai gyűlésben nyilvánosan és ünnepélyesen elfogadtuk és elfogadjuk ezen béke- és egyezkedési szerződést.... Kelt

Budán, a Rendeknek mondott közgyűlésében, hamvazó szerdán, az Úrnak 1492-dik esztendejében.“

XIV.

És most egyelőre leteszem a tollat ez ügyben. A zágrábi körlevélnek még hátralevő részére a válasz már meg van írva — Deák Ferencz által. Hogy az 1848-at közvetlenül megelőzött években köztünk magyarok között megvolt a‚nisus‘ Horvátországra nyelvünket ráadni, Horvátországot Magyarországba beolvasztani, a históriai jog, a históriai fejlődés ellenére, — azt nem tagadom, azt nem vonom kétségbe. De ezen‚nisus‘ nem keletkezik, vagy legalább nem kap erőre, ha a horvátok nem állítják fel elvül azon visszás tételt: hogy ők olyas municipalis törvényeket hozhatnak magoknak, melyek alaptörvényeinkkel ellenkeznek; ha nem keresztelik a magyar· országgyűlés által nem módosítható municipalis törvénynek épen azt, minek másitásában életszükséget látott — nem mindig hibásan — a magyar. Az 1830—48-ból való horvát tanok municipalis törvényeik iránt, épen oly ferdék voltak, mint jelen elmefuttatásaik Zvonimir koronájáról a szent Istvánéval szemben. S ha máskülönben volna is, — pedig nincsen egyáltalában — nem ártana meggondolniok: hogy a históriai álláspont fő ugyan, de talán még sem a legfőbb, és kétségtelenül nem az egyedüli, közügyeink elintézésénél.